

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Adam Biňovec

Kriminalistické učení o oběti trestného činu

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: prof. JUDr. Jan Musil, Csc.

Katedra: Trestního práva

Datum vypracování práce: _____

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

V Praze dne _____

Adam Biňovec

Děkuji všem, kteří umožnili vznik tohoto textu, zejména vedoucímu své diplomové práce, prof. JUDr. Janu Musilovi, Csc., za mimořádnou pomoc s jejím vypracováním a Ireně Petruželové, DiS., díky jejíž cenné asistenci vznikl výzkum, který je její součástí.

Obsah

Titulní list.....	1
Prohlášení.....	2
Poděkování.....	3
Úvod.....	6
1. Viktimologie obecně – stručný nástin problematiky s ohledem na kriminalistickou praxi.....	7
1.1. Stručná historie oboru.....	8
1.2. Současná podoba oboru a nastínění problematiky úpravy procesního postavení oběti v trestním řízení.....	10
1.3. Terminologie.....	13
1.4. Typologie oběti a index viktimitnosti.....	16
2. Viktimologie kriminalistická	20
2.1. Charakter a specifika oboru a jeho užití.....	21
2.2. Význam oběti pro praxi.....	23
2.2.1. Oběť jako oznamovatel zločinu a náhled na problematiku latence.....	26
2.2.2. Fingování postavení oběti.....	29
2.3. Oběť jako nositel stop.....	32
2.3.1. Oběť jako nositel fyzických stop.....	34
2.3.2. Oběť jako nositel psychických stop.....	36
2.3.3. Náhled do problematiky výslechu oběti	40
2.3.4. Účast oběti na tvorbě stop.....	43
3. Kriminalistická prevence	45
4. Exkurze do problematiky vztahu minulé viktimizace a následného páchání trestné činnosti.....	47
4.1. Zaměření výzkumu, záměr a hypotéza.....	49
4.2. Vyhodnocení výzkumu.....	51
4.3. Kritické zhodnocení.....	55
Závěr.....	56
Název práce v anglickém jazyce.....	58
Resumé v anglickém jazyce.....	59
Resumé v českém jazyce.....	60

Seznam klíčových slov v českém a anglickém jazyce	61
Seznam použité literatury.....	62
Příloha – vzor dotazníku.....	65

Úvod

Cílem této práce je v jejím omezeném rozsahu poskytnout určitý náhled na problematiku kriminalistického učení o oběti trestného činu, kriminalistické viktimologii. Vzhledem k interdisciplinárnímu charakteru této disciplíny, zřejmému na první pohled, a tomu, že jde o disciplínu aplikovanou, bude obsah práce nutně reflektovat i tyto skutečnosti a bude se snažit zprostředkovat vzhled i do některých oborů příbuzných, jako zejména viktimologie obecné, jejímu vývoji, a těch oborů činnosti, které z poznatků kriminalistické viktimologie vycházejí, včetně krátké kapitoly o prevenci kriminality. Taktéž je cílem této práce poukázat na několik mýtů o obětech, které jsou stále bohužel tradovány i mezi odbornou veřejností, a které jsou způsobitelné svými negativními dopady podstatně ovlivnit postavení obětí i výsledek kriminalistické práce.

Součástí této práce je i stručný výzkum zaměřený na otázku viktimizace a pozdějšího páchání trestné činnosti ve skupině mladistvých, označených sociálním a právním systémem za nepřizpůsobivé, strukturu kriminality kterých jsou oběťmi a pachateli, a vliv okolí, zejména rodiny na tyto skutečnosti.

Je pochopitelné, že takto rozsáhlou problematiku nelze na omezeném rozsahu plně pokrýt, proto se bude tato práce snažit o to, vystihnout alespoň určité charakteristické rysy, problémy a vztahy uvnitř předmětné materie.

1. Viktimologie obecně – stručný nástin problematiky s ohledem na kriminalistickou praxi

Viktimologie, jako společenská věda zabývající se oběťmi (lat. victima), mj. i oběťmi trestné činnosti, je nejčastěji považována za součást kriminologie¹ (tzv. „penal victimology“² popř. „criminal victimology“³). Toto zařazení je ovšem spíše „formálního charakteru“, neboť nelze nepostřehnout značný přesah viktimologie do mnoha dalších vědeckých disciplín, zejména některých odvětví psychologie, sociologie, kriminalistiky. Navíc není přijímáno bezvýhradně, už s přihlédnutím k tendencím vnímat viktimologii do určité míry jako obor samostatný (někdy je tato část viktimologie nazývána „general victimology“⁴, tj. „obecná viktimologie“ Mezi různými přístupy k viktimologii existuje názorové pnutí, přičemž zejména kriminologové preferují její užší vymezení (tj. jako součást kriminologie s důrazem na oběti trestné činnosti)^{5,6}.

Pro tuto diplomovou práci není pojetí viktimologie, mj. vzhledem k jejímu užšímu zaměření na viktimologii kriminalistickou (tzv. „forensic victimology“⁷), rozhodné, bude se jí však zabývat pouze v rozsahu té části, která se dotýká obětí trestné činnosti.

¹ NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J., a kol.; Kriminologie; Praha; ASPI Publishing; 2004; s.139

² VAN DIJK, J. J. M.; Introducing Victimology; Universiteit van Tilburg; <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=77963;1997>; 1997; s.1

³ CHOCKALINGAM, K.; Measures for Crime Victims in the Indian Criminal systém: Resource material series No. 81; Tokyo; Fuchu; UNAFEI; www.unafei.or.jp/english/pages/No81.pdf; 2010; s.100

⁴ VAN DIJK, J. J. M.; Introducing Victimology; Universiteit van Tilburg; <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=77963;1997>; 1997; s.3

⁵ NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J., a kol.; Kriminologie; Praha; ASPI Publishing; 2004; .140

⁶ PROTIVÍNSKÝ, M.; Kriminologie v Evropě a ve světě; MVČR; www.mvcr.cz/soubor/protivinsky-kriminologie-ve-svete-pdf.aspx; 2010; s.3

⁷ TURVEY, B. E., PETHERIC, W.; Forensic Victimology: Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Context; Burlington; Academic Press; 2009; s.20

1.1. Stručná historie oboru

Jakkoli se lze setkat s pokusy umisťovat vznik jakési „previktimologie“ až do období starověku⁸, je viktimologie relativně mladým vědním oborem. Počátek orientace kriminologů a příbuzných odborníků (ve smyslu oblasti zájmu, nikoli příbuznosti oboru, jako takového) na oběti, lze spatřovat již ve čtyřicátých, a zejména padesátých letech dvacátého století. Nejčastěji bývají v této souvislosti zmiňována tři jména (aniž by tím však byl seznam „otců zakladatelů“ vyčerpán): Hans von Hentig⁹, Benjamine Medelsohn¹⁰ a Henri Ellenberg¹¹.

Hans von Hentig je považován vedle viktimologie i za jednoho z otců forenzní psychologie. Jeho postoje, profesionální i politické, bezpochyby ovlivnila i zkušenost z obou světových válek, zejména první, které se věnuje ve své autobiografii z roku 1919. Až do své smrti v roce 1974 byl vlivným autorem mnoha monografií a významnou osobou v akademické sféře. Působil nejdříve v rodném Německu, později pak ve Spojených státech amerických, kam emigroval z důvodu názorových neshod s nacisty (přesto, že lze v jeho publikacích určité prvky rasistické teorie shledávat¹²). Do Německa se vrátil až v polovině padesátých let. Širokou veřejnost na sebe upozornil zejména svým kontroverzním spisem „*Die Kriminalität der lesbischen Frau*“ z roku 1959. Oblast jeho zájmu zůstala nicméně soustředěna zejména na právní problematiku vztahu deliktu a jeho oběti¹³.

Benjamin Mendelsohn byl židovským právníkem narozeným v Rumunsku. Svou první verzi viktimologické disciplíny se relativně úzce zaměřoval na „spoluzavinění“ činu oběti¹⁴, tj. nakolik sama přispěla k vytvoření kriminální situace. Později tuto oblast opustil

⁸ KIRCHHOFF, G. F.; Perspectives on Victimology: The Science, the Historical Context, the Present; Journal of Tokiwa University Mito 1/2006; Kyo 2006; internetová verze textu <http://www.gerdkirchhoff.de/upload/dokumente/Internet%20Version%20History%20of%20Victimology.doc>; s.6

⁹ Například Hans von Hentig; Encyclopædia Britannica; Encyclopædia Britannica Online; <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/1272632/Hans-von-Hentig>; 2011

¹⁰ Například Benjamin Mendelsohn; Encyclopædia Britannica; Encyclopædia Britannica Online; <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/1272639/Benjamin-Mendelsohn>; 2011

¹¹ Například Henri Ellenberger; Encyclopædia Britannica; Encyclopædia Britannica Online; <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/1272647/Henri-Ellenberger>; 2011

¹² VON HENTIG, H.; Die Kriminalität des Negers: Ein Beitrag zur Frage: Rechtsbruch und Rasse; Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht 52; Postfach; Stämpfli Verlag AG; 1938; s. 34-61

¹³ WALKLATE, S.; Understanding criminology: Current theoretical debates; 3. vydání; Maidenhead; Open University Press 2007; s.120

¹⁴ WEMMERS, J-A; Victim reparation and the international criminal court; International review of criminology 16/2009; Bicester; A B Academic Publishers 2009; s. 123

a byl jedním z prvních, kteří definovali oběť relativně široce bez ohledu na skutečnost, zda je obětí trestného činu, či jiné – svou závažností a dopady na oběť srovnatelné, události¹⁵. Byl taktéž jedním z těch, kteří v roce 1977 stáli u zrodu *The World Society of Victimology*.

Henri F. Ellenberger je jako kanadsko-švýcarský psychiatr a kriminolog znám spíše svým spisem „*The Discovery of the Unconscious*“, zabývajícím se historií psychoanalýzy a psychoterapie. Jeho výzkum vztahu mezi obětí a pachatelem zachycený zejména v knize „*Relations*“ však významně přispěl k získání pozornosti tomuto novému pojetí výzkumu kriminality, přičemž zde zavádí výraz *viktimizeze* jako alternativu k termínu *kriminogeneze*¹⁶.

Skutečnost, že k rozvoji této disciplíny dochází právě v období po druhé světové válce a v jejím průběhu není náhodná. Je pochopitelné, že v souvislosti se situací v poválečném světě dochází k akcentování potřeby definovat vliv prostáté újmy na osoby jí trpící. Tomu odpovídá jak tendence k postupnému zobecnění viktimizeze a snaze o hledání východisek obecně platných, tak i osobnosti jejích zakladatelů, které válka v drtivé většině určitým výrazným způsobem poznamenala a motivovala je k výzkumu na tomto poli.

Sandra Walklate ve své knize konstatuje, že v průběhu vývoje lze v rámci viktimizeze odlišit tři proudy, a to proud pozitivistický (zejména popisující ty vlastnosti, které činí z osoby oběť), radikální (navazující na Mendelsohna a zkoumající všechny aspekty viktimizeze včetně těch ne-kriminálních) a kritický (který užívají autoři prosazující alternativní způsoby náhledu na viktimizezi)¹⁷. Vedle těchto směrů, resp. v jejich rámci, se potom lze setkat s celou řadou teorií a modelů (Cohenova a Felsonova teorie běžných činností, Benjaminův a Masterův trojitý model, a dalšími).

¹⁵ DRAPKIN, I., VIANO, E.; *Victimology: New Focus*; Lexington; Lexington Books; 1974; s. 25-35

¹⁶ BURGESS, A. W., REGEHR, CH., ROBERTS, A.; *Victimology: theories and applications*; Sudbury; Jones and Bartlett Publishers 2010; s. 40

¹⁷ WALKLATE, S.; *Understanding criminology: Current theoretical debates*; 3. vydání; Maidenhead; Open University Press 2007; s.120-128

1.2. Současná podoba oboru a nastínění problematiky úpravy procesního postavení oběti v trestním řízení

V současné době stále dochází k vývoji a akcentaci postavení obětí v rámci trestního řízení, významu při ohlašování a vyšetřování trestných činů (zejména u určitých specifických typů trestné činnosti) a celospolečenské diskusi o morálním závazku péče o oběti zvláště materiální a poradenské. Posouzení závažnosti zločinu dle jeho dopadu na oběť taktéž umožňuje racionalizaci trestního postihu, jak ji vyžaduje i § 38 zák. č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, v aktuálním znění (dále jen „TZ“, nebo „trestní zákoník“): *„Trestní sankce je nutno ukládat s přihlédnutím k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a poměrům pachatele.“* Nikoli nepodstatná je úloha viktimologie z hlediska obecného přístupu k oběti, při vyhledávání rizikových faktorů a prevenci kriminality.

Podat jednoznačnou definici současné viktimologie by bylo z důvodu výše uvedené mnohosti přístupů obtížné. Pokud bychom se spokojili s definicí „trestní viktimologie“, tedy onoho užšího pojetí podřazovaného pod obor kriminologie, lze za vyhovující označit definici užitou v učebnici Kriminologie Oty Novotného a Josefa Zapletala: *„Viktimologie je součástí kriminologické vědy zabývající se obětí trestného činu, její rolí v genezi a průběhu trestného činu a při jeho odhalování a objasňování, způsoby pomoci oběti po trestném činu a způsoby jak zabránit viktimizaci potenciálních obětí.“*¹⁸ Obecnou viktimologii pak lze popisovat jako studium obětí kriminality, zneužití státní moci, nehod, přírodních katastrof a dalších projevů vyšší moci, které je samostatnou disciplínou, nezávislou na kriminologii, a jehož cílem je pomoci veřejné moci minimalizovat lidské utrpení¹⁹. Třetím významným odvětví viktimologie je viktimologie kriminalistická, forenzní, které se budeme věnovat dále, a z tohoto důvodu bude i níže definována.

Poněkud problematická je reflexe viktimologie v českém právu. Pojem oběti zde není užit ani v trestním zákoníku, ani v zákoně č. 141/1964 Sb., trestním řádu procesním, v aktuálním znění (dále jen „TŘ“, nebo „trestní řád“), jako základním procesním předpisu. Stejně tak s ním prakticky nijak nenakládá ani zák. č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. V zásadě je jedinou výjimkou zákon o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti č. 209/1997 Sb, který ale pojem oběti zužuje pouze na to osoby, kterým byla

¹⁸ NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J., a kol.; Kriminologie; Praha; ASPI Publishing; 2004; s.141

¹⁹ VAN DIJK, J. J. M.; Introducing Victimology; <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=77963>;1997

způsobena škoda na zdraví, nebo osoby pozůstalé po zemřelých v důsledku spáchání trestného činu, byla-li tato zemřelá osoba rodičem, manželem nebo dítětem zemřelého a současně v době jeho smrti s ním žila v domácnosti, nebo osoba, které zemřelý poskytoval nebo byl povinen poskytovat výživu²⁰. Oproti tomu znají procesní předpisy trestního práva pojem poškozeného. Tedy takové osoby, které bylo ublíženo na zdraví, nebo jí byla způsobena újma majetková, morální, či jí byla způsobena škoda jiná²¹, nicméně i v tomto případě musí být tato újma způsobena pachatelem nebo musí její vznik přímo souviset s trestným činem²².

Poškozenému je trestním řádem garantován relativně široký rejstřík práv. A to:

1. nahlížet do spisu (§ 43 odst. 1 trestního řádu),
2. činit návrhy na doplnění dokazování (§ 43 odst. 1 trestního řádu),
3. zúčastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání konaného o odvolání (§ 43 odst. 1 trestního řádu),
4. vyjádřit se k věci před jejím skončením (§ 43 odst. 1 trestního řádu),
5. uplatňovat náhradu škody (§ 43 odst. 3 trestního řádu),
6. uplatnit právo na náhradu nákladů řízení v případě úspěchu v něm (§ 154 trestního řádu),
7. výslovným prohlášením se svých procesních práv vzdát (§ 43 odst. 4 trestního řádu),
8. odmítnout udělit souhlas s trestním stíháním „osob blízkých“ (§ 163 a § 163a trestního řádu),
9. právo na zajištění svého nároku vůči obviněnému dle § 47 a následujících trestního řádu a zák. č. 279/2003 Sb., o výkonu zajištění majetku a věci v trestním řízení,
10. být v trestním řízení zastoupen zákonným zástupcem (§ 45 odst. 1 trestního řádu), společným zmocněncem (§ 44 odst. 2 trestního řádu), opatrovníkem (§ 45 odst. 2), nebo zmocněncem (§ 50 a následující trestního řádu),
11. žádat o informování o propuštění či útěku obviněného či odsouzeného z vazby, výkonu trestu odnětí svobody, ochranného léčení a zabezpečovací detence (§ 44a trestního řádu),
12. být poučen o svých právech (§ 46 trestního řádu),
13. podávat opravné prostředky (řada ustanovení trestního řádu, např. § 179h

²⁰ § 2 odst. 1 a 2 zák. č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti

²¹ § 43 odst. 1 zák. č. 141/1964 Sb., trestní řád

²² § 43 odst. 3 zák. č. 141/1964 Sb., trestní řád

odst. 4),

14. uzavřít se souhlasem soudu s obviněným narovnání (§ 309 a následující trestního řádu).

Výčet těchto práv zcela jistě není vyčerpávající, dále by bylo možno uvádět např. nikoli nepodstatné právo na ochranu před zveřejněním určitých informací podle § 8a a § 8b trestního řádu.

Větší důraz na oběť s sebou ovšem často nese i přenášení odpovědnosti z orgánů činných v trestním řízení na ni. Nápadným a často diskutovaným příkladem, je výše uvedený souhlas s trestním stíháním pachatele, který je ve vztahu k oběti osobou, vůči níž by měl poškozený jako svědek právo odepřít výpověď (resp. v případě znásilnění manželem, partnerem či druhem oběti)²³. Jakkoli lze hodnotit jako pozitivní, že od okamžiku udělení souhlasu nemusí orgány činné v trestním řízení poškozeného/oběť (nevzniknou-li pochybnosti) zkoumat, zdali souhlas trvá (a tedy nad míru nezbytně nutnou oběť frustrovat vynucováním kooperace)²⁴, zejména existence institutu zpětvzetí souhlasu výslovným prohlášením podle ust. § 163 odst. 2 trestního řádu umožňuje pachateli, či jiným osobám, které na tomto mají zájem, vyvíjet na oběť tlak s cílem dosáhnout tohoto kroku a tedy nemožnosti stíhání pachatele. Množí se tedy i úvahy na téma, zda je zachování tohoto práva vhodné²⁵. Lze bezpochyby konstatovat, že aby úprava současná plnila svůj účel, je třeba, aby orgány činné v trestním řízení aplikovali citlivě zejména ustanovení § 163a odst. 1 písm. d), tedy možnost příslušných orgánů jednat bez souhlasu oběti, či přes její výslovný nesouhlas tehdy, kdy je zřejmé, že souhlas nebyl dán nebo byl vzat zpět v tísní vyvolané výhrůžkami, nátlakem, závislostí nebo podřízeností. Je třeba ovšem zároveň přiznat, že právě tento postup znamená pro odpovědné orgány velmi významnou zátěž v jejich postupu.

²³ KRISTKOVÁ, V., LANGHASOVÁ, H., MATIAŠKO, M.; Legislativní ochrana obětí trestných činů před druhotnou viktimizací a práva obětí na soukromí během trestního řízení: Právní analýza a návrhy systémových změn;

http://www.llp.cz/_files/file/Analyza1_viktimizace_soukromi_Liga_lidskych_prav.pdf; 2007 s.10

²⁴ Usnesení Krajského soudu v Plzni ze dne 29. 10. 1997, sp. zn. 8 To 419/97

²⁵ KRISTKOVÁ, V., LANGHASOVÁ, H., MATIAŠKO, M.; Legislativní ochrana obětí trestných činů před druhotnou viktimizací a práva obětí na soukromí během trestního řízení. Právní analýza a návrhy systémových změn;

http://www.llp.cz/_files/file/Analyza1_viktimizace_soukromi_Liga_lidskych_prav.pdf; 2007; s.10

1.3. Terminologie

Jako prakticky každý vědní obor má i viktimologie svou vlastní terminologii, byť velkou část jazyka tohoto oboru představují termíny převzaté z jiných oborů, zejména kriminologie, kriminalistiky, psychologie a práva. Její specifická materie si však vynutila i vznik nových pojmů, s významem „optimalizovaným“ pro potřeby viktimologů. V této podkapitole si dovoluji stručně přiblížit význam několika málo viktimologických termínů, s kterými bude tento text dále nakládat, popř. ty, jejichž obsah lze považovat za podstatný z hlediska pochopení oboru samotného.

Oběť

Definici oběti lze nalézt mnoho, takže každý autor má svou mírně modifikovanou definici (např. „*osoba, organizace, morální nebo právní řád, které jsou ohroženy, poškozeny nebo zničeny trestným činem*“²⁶). V oblasti trestní viktimologie můžeme za oběť označit fyzickou osobu dotčenou trestným činem na svých právech²⁷.

Viktimizace

Kniha „*Porozumění obětem a restorativní justice*“ konstatuje, že „*Viktimizace je velmi složitý proces, který zahrnuje řadu možných prvků*“²⁸. Jakkoli je tento popis pravdivý, nijak nevysvětluje povahu toho jevu. Uspokojivější definici viktimizace lze nalézt ve vztahu k jejím jednotlivým podtypům. Obecně však lze viktimizaci definovat, jako „*...proces poškozování a způsobování újmy, čímž se fakticky z jedince stává oběť určitého trestného činu*“²⁹ (resp. v případě, že je tento pojem užit v rámci viktimologie obecné, oběť jiné srovnatelné události).

Viktimizace primární

Touto se rozumí interakce oběti a pachatele při spáchání trestného činu a účinky přímo vyplývající z této interakce a samotného trestného činu³⁰. Účinky je v tomto případě myšlena újma (tzv. „*primární újma*“), a to jak fyzická a psychická, tak i ekonomická a

²⁶ GÖPPINGER, H.; Kriminologie; München; C.H. Beck Verlagshuchhaltung; 1980; s. 589.

²⁷ NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J., a kol.; Kriminologie; Praha; ASPI Publishing; 2004; s.139

²⁸ DIGNAN, J.; Understanding Victims and Restorative Justice; Maidenhead; Open University Press; 2004; s.23

²⁹ ČÍRTKOVÁ, L.; Forezní psychologie; Plzeň; Aleš Čeněk 2004; s.116

³⁰ DIGNAN, J.; Understanding Victims and Restorative Justice; Maidenhead; Open University Press; 2004; s.23

sociální. Netřeba zdůrazňovat, že zatímco fyzická újma se týká v zásadě pouze kriminality s násilným aspektem a majetková újma je pro primární viktimizaci typická pro kriminalitu majetkovou a hospodářskou, psychická je ve více či méně skryté podobě přítomna v případech takřka jakékoli újmy způsobené trestným činem.

Viktimizace sekundární

Tou se rozumí reakce sociálního prostředí oběti na tu skutečnost, že se stala obětí (myšleno reakce orgánů činných v trestním řízení, lékařského personálu, rodiny, atd.)³¹. Jde tedy o další důsledky viktimizace primární, nad rámec bezprostředních. Již H. S. Schneider, který byl zřejmě prvním autorem, užívším tento termín, zde vyzdvihuje význam adekvátní a korektní reakce orgánů veřejné moci vůči oběti³². Následkem nevhodných reakcí bývají určité negativní pocity vzbuzené v oběti, tzv. „sekundární újma“. Jejich rejstřík je relativně široký. Některé autority uvádějí jako základní tyto 3 pocity: pocit nespravedlnosti, pocit nedůstojnosti, pocit izolace³³. Lze se ovšem setkat i s výčtem širším zahrnujícím například pocit bezbrannosti, zloby, setrvalý strach o vlastní bezpečí, obecnou ztrátu schopnosti důvěry, atd. (přičemž je možno diskutovat, nakolik je ten který podřaditelný pod některý ze tří pocitů základních). Aphrodite Matsakis ve své knize³⁴ uvádí těchto šest typů reakcí sekundární viktimizaci způsobujících: 1) odmítnutí oběti a nedůvěra v její popis událostí, 2) snižování proslátého utrpení, 3) obvinění oběti, 4) generalizace, 5) zamítnutí a 6) krutost vůči oběti.

Viktimizace terciální

Tento jev není ještě zcela uznáván ani v rámci samotné viktimologie. Obvykle se jím rozumí procesí upevnění identity subjektu jako oběti, nejčastěji skrze opakování primárních a sekundárních viktimizací³⁵. Vlivem těchto traumatizujících skutečností dochází k výrazným změnám v jeho psychice a následkem toho i sociálních vazbách a nevyhnutelně i materiální sféře subjektu, tzv. „terciální újmě“. Vazby na její minulý život se rozvolňují a tato není schopna na něj navázat.

³¹ tamtéž

³² SCHNEIDER, H. S.; *Viktimologie: Wissenschaft vom Verbrechensopfer*; Tübingen; Verlag J. C. B. Mohr; 1975; s. 55

³³ ČÍRTKOVÁ, L.; *Forenzní psychologie*; Plzeň; Aleš Čeněk 2004; s.118-119

³⁴ MATSAKIS, A.; *I Can't Get Over It: A Handbook for Trauma Survivors*; California; New Harbinger Publications Inc.; 1992; 85-112

³⁵ KIEFL, W., LAMNEK, S.; *Soziologie des Opfers. Theorie, Methoden und Empirie der Viktimologie*; Munich; UTB – Wilhelm Fink Verlag; 1986; s.170 a následující

Index viktimizace

Index viktimizace je jedním ze způsobů, jakým lze empiricky zkoumat dynamiku kriminality z pohledu obětí jak z hlediska historického vývoje, tak geografického srovnání. Jde o procentuální vyjádření množství obětí trestné činnosti v dané skupině subjektů, vymezené buď územím, nebo sociální skupinou, přičemž lze srovnávat jak kriminalitu bez rozlišení druhu trestné činnosti, tak konkrétního trestného činu či skupiny takovýchto³⁶. Často je tento termín užíván i v podobě „index viktimnosti“³⁷.

Viktimogeneze

Jak bylo výše uvedeno (kap. 1.1. *Stručná historie oboru*), byl tento výraz vytvořen jako analogický k termínu kriminogeneze. Jde o proces, kterým na základě vlivů prostředí dochází k viktimizaci a subjekt i přijímá svou roli oběti³⁸.

Viktimnost

S koncepcí viktimnosti přichází již Hans von Hentig³⁹. Jedná se o míru zranitelnosti subjektu, resp. pravděpodobnosti, že se tento ocitne v postavení oběti zločinu. Míru viktimnosti pak určují jednotlivé faktory, jako je věk, pohlaví, povolání, etnická příslušnost a další.

Učebnice Novotného a Zapletala⁴⁰ uvádí, že anglickým ekvivalentem tohoto českého termínu je výraz „*victimity*“. V rozporu s tímto tvrzením jsem se ve smyslu viktimnosti setkal v anglických textech spíše s termínem „*victim proneness*“⁴¹. Výrazem „*victimity*“ je oproti tomu opisována samotná skutečnost, že určitý subjekt je obětí⁴².

³⁶ ŠTÁBLOVÁ, R.; Kriminologie: Studijní texty; Praha; VŠRR 2008; p.18

³⁷ MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M.; O významu poznávání obětí trestné činnosti; MVČR; <http://www.mvcr.cz/soubor/maresova-obeti-pdf.aspx>; 2009; s.4

³⁸ DUSSICH, J. P. J.; Victimology – Past, Present and Future; Resource material series No. 70; Tokyo; Fuchu UNAFEI; http://www.unafei.or.jp/english/pdf/PDF_rms/no70/p116-129.pdf; 2006; s.118

³⁹ VON HENTIG, H.; The Criminal and his Victim; New Haven; Yale University Press; 1948

⁴⁰ NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J., a kol.; Kriminologie; Praha; ASPI Publishing; 2004; s.141

⁴¹ Např. THISEN, D., WAINER, H.; Toward the Measurement and Prediction of Victim Proneness; Journal of Research in Crime and Delinquency č. 20 část. 2; Londýn; Sage publications; 1983; s.243-261

⁴² TURVEY, B. E., PETHERIC, W.; Forensic Victimology: Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Context; Burlington; Academic Press; 2009; s.33

1.4. Typologie obětí a index viktinnosti

Samotné zkoumání obětí z hlediska jejich rizikovosti není prosto kontroverzí⁴³ a kritice byl tento přístup vystaven zejména z pozice feminismu⁴⁴. „Rizikovost“ obětí není možno zásadně brát (až na skutečně krajní případy zejména provokujících a agresivních obětí⁴⁵) jako polehčující okolnost pro pachatele ve smyslu § 41 trestního zákoníku⁴⁶.

Kontroverznost ovšem není na překážku praktické využitelnosti obou těchto hodnotících škál. Jak je očividné, v případě indexu viktinnosti, při zachování precizního statistického postupu, umožňuje tento vytipovat jak určité oblasti, tak konkrétní sociální skupiny, na které se musí orgány činné v trestním řízení (nikoli však výlučně, podstatný je zde zejména vliv dalších orgánů veřejné moci nerepresivního charakteru) soustředit, jak při bezprostředním boji s kriminalitou, tak i při její prevenci. Na rozdíl od statistik policejních, by tento index měl zachycovat kriminalitu (resp. viktimitu) ještě před okamžikem, než je zkeslena mírou latence. Při porovnání míry latence a indexu viktinnosti je pak možno určovat konkrétní opatření a míru pozornosti, která je nutná k úspěšnému „boji se zločinem“ pro tu kterou oblast a skupinu. Je však třeba nezaměňovat index viktinnosti s prostou obavou z viktinnizace. Tyto dva koncepty jsou vzájemně jen velmi málo provázány⁴⁷ a hledat univerzálně platné a použitelné souvislosti a vazby mezi nimi se blíží nemožnosti.

Typologie obětí je podobným, v praxi použitelným konceptem. Stejně jako index viktinnosti jsou tyto výsledkem jak teoretického zkoumání, tak terénního výzkumu. Přestože většina typologií slouží spíše než jako praktická pomůcka coby podnět pro další diskusi⁴⁸, poskytují jistou možnost klasifikace obětí a určení vhodné strategie přístupu k

⁴³ VIANO, E; 21st century sociology: A reference Handbook; Victimology. Thousand Oaks; Sage publications; 2007; s.431

⁴⁴ VAN DIJK, J. J. M.; Introducing Victimology; Universiteit van Tilburg; <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=77963;1997>; s.3

⁴⁵ HOŘÁK, J.; Agresivní a provokující oběť trestného činu; MVČR; <http://www.mvcr.cz/soubor/horak-provokujici-obet-pdf-561155.aspx>; 2010

⁴⁶ K tomu například náleží Ústavního soudu ze dne 1. 4. 2004, sp. zn. IV. ÚS 433/02; náleží Ústavního soudu ze dne 1. 10. 2002, sp. zn. II. ÚS 317/01; usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 15. 11. 2006, sp. zn. 3 Tdo 1335/2006

⁴⁷ WYNNE, T.; An Investigation into the Fear of Crime: Is there a Link between the Fear of Crime and the Likelihood of Victimization?; The Internet Journal of Criminology; <http://www.internetjournalofcriminology.com/Wynne%20-%20Fear%20of%20Crime.pdf>; 2008; s.21-22

⁴⁸ MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M.; O významu poznávání obětí trestné činnosti; MVČR; <http://www.mvcr.cz/soubor/maresova-obeti-pdf.aspx>; 2009, s.4

nim. V českém prostředí se lze nejčastěji setkat s Mendelsohnovou typologií obětí dle míry zavinění vlastní viktimizace⁴⁹, typologie Hanse von Hentiga založená na věku, pohlaví, etnické příslušnosti a abnormalitách⁵⁰, nebo Holystovou, zaměřená na zavinění oběti, ovšem specifickým způsobem, a to jednak individuálně, jednak svou příslušností k určité rizikové skupině⁵¹. Z českých autorů se pak tomuto tématu věnuje, byť spíše ve vztahu ke konkrétním obětem, a tedy již v mezích kriminalistické viktimologie, například Miroslav Mitlöhner⁵².

Použijeme-li jako příkladu typologie klasickou Mendelsohnovu, ta obsahuje šest typů obětí⁵³:

Nevinná oběť

Tato oběť je obětí náhodnou. Nezavdala podnět ke své viktimizaci žádným způsobem. Pouze se ocitla „v nesprávnou chvíli, na nesprávném místě“. Příkladem může být chodec sražený na chodníku řidičem v průběhu denních hodin. Takováto oběť bude (bez přihlídnutí k dalším okolnostem) spolupráci s vyšetřujícími orgány spíše nakloněna. Na druhou stranu, vzhledem k poměrně nízkým osobním vazbám na zločin, nelze hodnotu informací, které může poskytnout, nijak přeceňovat.

Oběť s nízkým podílem viny / oběť vinná skrze svou neznalost

Tato oběť se dostala do viktimní situace bez jakéhokoli záměru, spíše z důvodu nedbání náležité pozornosti. Přesto si zvýšené riziko může uvědomovat. Opět i v tomto případě bude oběť spolupráci nakloněna, nicméně uvědomění si své chyby, který viktimní situace spolu-způsobila může být na škodu její otevřenosti, čehož by si měly být odpovědné orgány vědomy.

Oběť s mírou zavinění totožnou jako pachatel / oběť dobrovolná

Jako typický příklad se uvádí oběť sebevraždy. Dalšími příklady ovšem může být

⁴⁹ Např. OSMANČÍK, O.; K problematice obětí trestných činů (úvodní referát); K problematice obětí trestných činů; Praha; BKB; 1995; s.9

⁵⁰ Např. NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J., a kol.; Kriminologie; Praha; ASPI Publishing; 2004; s.148

⁵¹ Např. HOŘÁK, J.; Agresivní a provokující oběť trestného činu; MVČR; <http://www.mvcr.cz/soubor/horak-provokujici-obet-pdf-561155.aspx>; 2010

⁵² Např. MITLÖHNER, N.; Vražda, její etiologie a prevence; Trestní právo 3/2003; Praha; nakladatelství Orac s.r.o.; 2003; s.10-14

⁵³ TURVEY, B. E., PETHERIC, W.; Forensic Victimology: Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Context; Burlington; Academic Press; 2009; s.15

jakákoli osoba, která se účastní vysoce rizikových činností, jako jsou prostitutky, účast v organizovaných kriminálních skupinách atd. Od tohoto stupně dále je oběť ke spolupráci s kriminalisty spíše demotivovaná. Jednak měla často již dobrou příležitost seznámit se s možnými důsledky takovéto spolupráce, jednak nese podíl viny, který může být zohledněn i trestním právem, včetně uznání „oběti“ vinou trestným činem.

Oběť vinná více než pachatel

Tato oběť viktimození situaci přímo vyprovokuje. Tzn. aktivně pracuje na jejím vytvoření. To pochopitelně stále nezabavuje pachatele povinnosti jednat v souladu se zákonem a nenechat se obětí svést k jeho porušení.

Oběť, která je vinná více než pachatel / oběť nesoucí plnou vinu

Oběť je tím, kdo vytvoří viktimození situaci. Tedy nejen umožní pachateli trestný čin spáchat, či ho přivede na tuto myšlenku, ale je agresorem. Avšak neúspěšným. Lze předpokládat, že v tomto případě bude ochotnější spolupracovat s policií „pachatel“ (tzn. oběť počáteční) než oběť, myšleno oběť „výsledná“.

Falešná oběť / oběť simulující, imaginární

Tato oběť svou viktimizaci pouze předstírá, ať již je její cíl jakýkoli. S kriminalistou bude spolupracovat ochotně, přinejmenším do určité míry, ovšem při tom bude vedena svou vlastní motivací a rozhodně nemá v úmyslu sdělit mu skutečnou pravdu.

Velmi známou je i typologie egyptského prokurátora a viktimologa Ezzata Fattaha. Ten mimo ni skrze zpracování jak svých výzkumů, tak dřívějších typologií, popisuje i schéma, jakým se oběti viktimizaci vystavují⁵⁴. Jde tedy, nikoli o typologii obětí, ale příčin viktimních situací, tedy de facto typizaci podílu oběti na spáchání trestného činu, její „zavinění“. Tato zaviněnost ovšem nemusí vůbec vyplývat z vědomého a volního jednání oběti. Largo sensu by ji bylo možno aplikovat i v oblasti viktimologie obecné, a rovněž může být užita v rámci kriminalistiky jako další z pomůcek při charakterizaci oběti za účelem dalšího užití. Příčinami podle něj jsou:

1. vytvoření příležitosti (na základě osobní charakteristiky či aktivity oběti);

⁵⁴ WOLHUNTER, L., OLLEY, N., DENHAM, D.; *Victimology: Victimization and Victims' Rights*; Oxon; Routledge-Cavendish 2009; s. 15

2. rizikové faktory (těmi je míněn aspekt socio-demografického charakteru oběti. Tzn. skutečnosti jako je věk, pohlaví, sociální a etnická příslušnost, nebo společenské vazby subjektu);

3. motivace pachatele (ta je typickým příkladem, jak se oběť může vystavit vyšší či nižší míře rizika, zcela objektivně, nepopíratelně, ovšem zároveň nikoli úmyslně či dokonce vědomě. Jde čistě o preferenci pachatele a kritéria, podle kterých si své oběti vybírá. Je samozřejmě možné, aby pachatel vybíral čistě náhodně, nebo naopak podle kritérií v zařazených v jiných kategoriích, ale platí, že tato vnitřní motivace konkrétního pachatele není zásadně předem pro nezúčastněný subjekt zjiitelná);

4. vystavení se riziku (tímto je myšlen způsob a míra toho, nakolik se subjekt staví být viditelnou potenciální obětí, jak jedná v rizikových situacích a nakolik přispívá k jejich gradaci);

5. společenské styky (tj. vazby subjektu, osobní, profesní či jiné, na více či méně formální uskupení působící v kriminální sféře. Tedy nakolik je potenciální oběť „v hledáčku“ pachatelů „z profese“);

6. čas a místo (neboť oba tyto faktory jsou bezpochyby velmi podstatné z hlediska míry rizik);

7. nebezpečné jednání (tento bod vychází z premisy, že každá jednotlivá lidská činnost s sebou přináší určitou míru nebezpečí);

8. věnování se vysoce nebezpečným činností (včetně nelegálních aktivit a projevů považovaných společnostmi za deviantní);

9. jednání obranné a vyhýbavé (tzn. takové, které naopak míru rizik snižují);

10. strukturální a kulturní dispozice (bezmocnost, kulturní dispozice k akceptaci násilného jednání vůči své osobě, atd.)

Na základě typizací oběti je možno v rámci kriminalistické praxe do určité míry předvídat její přístup k vyšetřování, trestnímu řízení jako celku i jednotlivým konkrétním krokům orgánů činných v trestním řízení. Díky tomu přispívá klasifikování obětí k možnosti volby takového postupu vyšetřování, který je ekonomicky, rychlý a efektivní. Zároveň je však třeba upozornit na základní problém při jejich využití, a to je prvoplánová a povrchní aplikace typologie, bez řádného a odpovědného získání dostatku výchozích informací. Jako v případě jakékoli teorie jiné, je-li aplikovaná nesvědomitě, má způsobilost napáchat více škod, než kolik může přinést užitku⁵⁵.

⁵⁵ TURVEY, B. E., PETHERIC, W.; Forensic Victimology: Examining Violent Crime Victims in

2. Viktimologie kriminalistická

Kriminalistická viktimologie (anglicky „*forensic victimology*“) je třetím odvětvím viktimologie. Na rozdíl od dvou výše uvedených má tato blíže k vědě aplikované, než k teoretické disciplíně. Pod tímto pojmem rozumíme „*vědecký výzkum obětí za účelem řešení soudních a vyšetřovacích záležitostí*“⁵⁶. Níže se pokusíme zprostředkovat stručný náhled na tuto vědní disciplínu.

⁵⁶ Investigative and Legal Context; Burlington; Academic Press; 2009; s.17
TURVEY, B. E., PETHERIC, W.; Forensic Victimology: Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Context; Burlington; Academic Press; 2009; s.XIII

2.1. Charakter a specifika oboru a jeho užití

Stanovit přesné datum, kdy byla poprvé užita oběť při vyšetřování zločinu by bylo jednak nemožné, jednak by to postrádalo smysl. Reflexe obětí v rámci kriminalistické praxe je stejně stará, jako kriminalistika sama. Pokud jde o kriminalistickou viktimologii jako samostatnou disciplínu, lze ji považovat ze obor velmi mladý. Zejména v českém prostředí se objevuje tento termín v literatuře spíše až po roce 2000. To však nijak nebrání konstatování, že „zárodky“ tohoto odvětví viktimologie se objevují již v pracích prvních viktimologů zmíněných v 1. kapitole této práce, např. Von Hentigově *The Criminal and his Victim*.

Na rozdíl od teoretičtější orientované viktimologie obecné a trestní, viktimologie kriminalistická má blíže než ke kriminologii ke kriminalistice, a je považována za součást forenzních věd, byť její vymezení není dosud zcela uspokojivě konstituováno⁵⁷. Hlavním cílem je nikoli mapování viktimizace pro účely poskytnutí obecných východisek řešení problematiky kriminality etc., ale praktické užití poznatků viktimologie, zejména při vyšetřování konkrétních trestných činů. Je tedy vedle dalších forenzních disciplín užívána přímo při vyšetřování konkrétních trestných činů. Tomuto účelu je podřízena i její materie a metody.

Předmětem kriminalistické viktimologie je v souladu s výše uvedeným pomoci:

1. s vnímáním viktimizace v širším kontextu;
2. prokázat či vyvrátit tvrzení, že došlo k viktimizaci;
3. objasnit povahu vystavení oběti viktimizaci, resp. újmě;
4. sestavit modus operandi a motiv pachatele;
5. s vytipováním podezřelých;
6. s nalezením vazeb na dosud nevyřešené případy.⁵⁸

Základem jejího zájmu je ovšem vždy oběť, přičemž skrze ní, její vztah k pachateli, skrze stopy vztahující se k trestnému činu, kterých je nositelem či původcem, a její podíl jednak na genezi trestného činu, jednak na celém průběhu trestního řízení, od ohlášení do

⁵⁷ MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J.; Kriminalistika; 2. přepracované a doplněné vydání; Praha; C.H.Beck; 2004; s.65

⁵⁸ TURVEY, B. E., PETHERIC, W.; Forensic Victimology: Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Context; Burlington; Academic Press; 2009; s.21

okamžiku pravomocného rozhodnutí o vině a trestu, dochází k objasnění trestného činu jako takového. Oběť je v rámci tohoto oboru vnímána spíše jako nástroj⁵⁹ a součást, byť centrální, komplexního pohledu na trestný čin. Tato skutečnost však není důvodem k odsouzení oboru z etického hlediska. Je třeba zohlednit fakt, že tento pohled slouží k morálkou i právem aprobovanému cíli, tj. odhalení pachatele trestného činu a jeho potrestání. Navíc nelze nevnímat, že i v rámci kriminalistické viktimologie, jakkoli to není jejím hlavním cílem, je hledána cesta jakým způsobem v nejvyšší možné míře, při zachování maximální výtěžnosti oběti, snížit negativní dopad činnosti orgánů činných v trestním řízení na ni, tzv. sekundární viktimizaci⁶⁰.

Při pohledu na oběť, její jednání a život, si zkoumající subjekt, ať již je jím kriminalista či kdokoli jiný, kdo v průběhu trestního řízení s obětí trestního činu přichází do styku, při celém svém postupu, musí zachovávat od oběti jistý profesionální kritický odstup, který mu umožňuje zkoumat okolnosti případu, a to tak, že při zachování maximální objektivitě sebou nenechává manipulovat osudem oběti a jejím popisem skutkového děje. Cílem kriminalistické viktimologie, stejně jako ostatních forenzních věd totiž v žádném případě není vyhledávání morálních východisek.⁶¹

Kriminalistická viktimologie je zároveň určitým úhlem pohledu, kterým lze na trestný čin a jeho vyšetřování nahlížet. Oběť je prostředkem ke zjištění dalších faktů, která nakonec vedou ke zjištění pachatele a dalších skutečností, pro proces vyšetřování a další činnost orgánů činných v trestním řízení nezbytných⁶².

Přestože tedy nakládá kriminalista využívající poznatků kriminalistické viktimologie s důkazními prostředky získanými skrze oběť do určité míry jako s jakýmikoli důkazy jinými, je třeba vždy zohledňovat zvláštní vztah oběti k tvrzenému či skutečně spáchanému činu, neboť, jak bude zdůvodněno níže, jsou oproti ostatním svědkům častěji a silněji motivovány k zkresleným tvrzením⁶³.

⁵⁹ ČÍRTKOVÁ, L.; Forenzní psychologie; Plzeň; Aleš Čeněk; 2004; s.149 a následující

⁶⁰ TURVEY, B. E., PETHERIC, W.; Forensic Victimology. Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Context; Burlington; Academic Press; 2009; s.50

⁶¹ TURVEY, B. E.; Forensic Victimology Text: Victim Study too Political; Investigative and Legal Outcomes Compromised; Forensic Victimology; <http://forensicvictimology.blogspot.com/2008/10/new-forensic-victimology-text-victim.html>; 2008

⁶² TURVEY, B. E., PETHERIC, W.; Forensic Victimology. Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Context. Academic Press: Burlington: 2009; s.XXXII

⁶³ Tamtéž str. 22

2.2. Význam oběti pro praxi

Význam oběti pro praxi, myšleno praxi orgánů činných v trestním řízení, je základním tématem kriminalistické viktimologie. Tato samozřejmě není izolovaným oborem, který by se snažil prosadit „svůj pohled“ na zločin jako jediný správný a automaticky umožňující vyřešení každého zločinu. Oběť trestného činu má však v souladu s cíli trestního řízení, uvedenými v předešlé kapitole, v jeho rámci, a při vyšetřování trestného činu, roli nezastupitelnou, či spíše zastupitelnou jen velmi obtížně.

Působení oběti při vyšetřování lze rozdělit do dvou časových úseků. Za první úsek bezprostředně po spáchání trestného činu, před okamžikem, kdy se o jeho spáchání dozvědí orgány činné v trestním řízení ze zdrojů jiných, tj. při oznamování spáchání trestného činu a tím i ovlivňování míry latence⁶⁴. Druhou, obvykle podstatně delší, fází je pak působení při vyšetřování, kdy figuruje jako nositel stop⁶⁵, a to jednak stop fyzických – materiálních, a stop ve vědomí, tj. stop psychických.

Velmi podstatné je, jak bylo naznačeno v kapitole 1.4. této práce, i pro kriminalistickou viktimologii členění obětí. Jedním z nikoli nedůležitých typologií, je dělení obětí podle toho, jakým trestným činem jim byla újma způsobena, tzn. podle zažitého trestného činu⁶⁶. Výrazné místo mezi těmito skupinami obětí zauímají jednak oběti kriminality násilné, jednak oběti deliktů sexuální povahy, mj. i z hlediska postoje, který k takovému skutku, včetně postoje k oběti a činnosti orgánů činných v trestním řízení, zaujme veřejnost⁶⁷. Na pomezí těchto dvou skupin pak často stojí oběti domácího násilí, kde vzhledem k jeho povaze dochází k viktimizaci jak násilné, tak se sexuálním podtextem⁶⁸, a dětské oběti těchto skupin trestných činů, neboť dopad viktimizace na ně je vždy do velké míry specifický oproti obětem dospělým⁶⁹.

⁶⁴ MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M.; O významu poznávání obětí trestné činnosti; MVČR; <http://www.mvcr.cz/soubor/maresova-obeti-pdf.aspx>; 2009; s.11

⁶⁵ TURVEY, B. E., PETHERIC, W.; Forensic Victimology. Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Context; Burlington; Academic Press; 2009; s.21

⁶⁶ ČÍRTKOVÁ, L.; Forezní psychologie; Plzeň: Aleš Čeněk 2004, s.114

⁶⁷ MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M.; O významu poznávání obětí trestné činnosti; MVČR; <http://www.mvcr.cz/soubor/maresova-obeti-pdf.aspx>; 2009; s.6

⁶⁸ MOLNÁROVÁ, M.; Násilí v blízkém okolí - domácí násilí; epravo.cz; <http://www.epravo.cz/top/clanky/obcanske-pravo/nasili-v-blizkem-socialnim-okoli-domaci-nasili-15761.html>; 2002

⁶⁹ Např. ZOUBKOVÁ, C.; Kriminalita páchaná na mládeži; Kriminalistika: časopis pro kriminalistickou teorii a praxi 2/2001; Praha; Magnet-Press; 2001; internetová verze textu dostupná na webové adrese http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2001/01_02/zoubkova.html

Důvodů pro vyčlenění těchto skupin obětí podle toho, jaký trestný čin je postihl, je mnoho a většina skutečností, na nichž jsou založeny, nutně průběh vyšetřování trestných činů ovlivňuje. K těm patří zejména tyto:

Vztah mezi pachatelem a obětí

V případě znásilnění, se z výzkumů dlouhodobě udává, že až devadesát procent (častěji je uváděno číslo okolo 70 %) obětí žije v blízkosti pachatele a nelze nezmínit ani oběti vztahových znásilnění, které žijí s pachateli ve společných domácnostech, ať již pouze přechodně, nebo relativně trvale⁷⁰. U kriminality násilné je z hlediska vztahu pachatele a oběti situace obdobná⁷¹. Tato skutečnost pochopitelně klade na oběti zvýšenou míru tlaku. Jednak v tom smyslu, že v případě vztahů uvedených § 100 odst. 2 trestního řádu je vyžadován její souhlas, a tedy musí činit volbu obtížnou jednak z důvodu pochopitelné obavy o své bezpečí, neboť není-li pachatel držen ve vazbě (což nemusí být nutně vždy pravidlem⁷²), je vzhledem k jejich osobní a lokální blízkosti (i v případě, kdy společnou domácnost s pachatelem nesdílí) oběť vystavena nezanedbatelnému riziku. Za druhé pak z důvodu často zcela očividných, byť iracionálních citových vazeb na pachatele a vlastního pocitu viny⁷³.

Množství a povaha stop na oběti

Ve výše uvedených případech, tj. jak v případě deliktů sexuálních, tak násilných, lze také konstatovat, že množství stop na oběti je vyšší než v případech kriminality jiné, a to jak psychických tak i fyzických – materiálních⁷⁴, byť ani toto (zejména u stop fyzických) není zcela pravidlem, jak konstatuji níže. I zde je ovšem třeba dodržovat

⁷⁰ WEISS, P.; Sexuální agrese – oběti a pachatelé: Kriminalistika : časopis pro kriminalistickou teorii a praxi 1/2001. Magnet-Press. Praha 2001; internetová verze textu dostupná na webové adrese http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2001/01_01/weiss.html#6

⁷¹ KRISTKOVÁ, V., LANGHASOVÁ, H., MATIAŠKO, M.; Legislativní ochrana obětí trestných činů před druhotnou viktimizací a práva obětí na soukromí během trestního řízení: Právní analýza a návrhy systémových změn; http://www.llp.cz/_files/file/Analýza1_viktimizace_soukromi_Liga_lidskych_prav.pdf; 2007; s.6-7

⁷² K podmínkám rozhodnutí o vazbě v případě znásilnění např. Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 29. 3. 2007, sp. zn. 11 Tvo 6/2007; etc.

⁷³ Nez.; The Impact of Victimization; Canadian Resource Centre for Victims of Crime; <http://www.crcvcc.ca/docs/victimization.pdf>; s.2-3

⁷⁴ Například VYKOPALOVÁ, H.; Násilí v rodině; Kriminalistika: časopis pro kriminalistickou teorii a praxi 4/2001; Magnet-Press; Praha 2001; internetová verze textu dostupná na webové adrese http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2001/01_04/vykopal.html; MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M.; O významu poznávání obětí trestné činnosti; MVČR; <http://www.mvcr.cz/soubor/maresova-obeti-pdf.aspx>; 2009; s.6; etc.

náležitý odstup při hodnocení stop a nespoléhat se automaticky na to, jak stopy a jejich vznik interpretuje oběť.

Dopad trestného činu na oběť

Násilná a sexuální kriminalita se vyznačuje v jednoznačné většině vyšší mírou zatížení oběti negativními důsledky viktimizace⁷⁵. A to jak primární, tak i sekundární, neboť v průběhu vyšetřování se oběť nutně setkává v důsledku potřeby trestný čin vyjasnit například i s opakovaným popisem průběhu kriminální situace, detailů skutku etc⁷⁶.

⁷⁵ Například ČÍRTKOVÁ, L.; Policejní psychologie; 3.vydání; Praha; Portál 2000; s.187-188

⁷⁶ Například SEJBALOVÁ, P., REGULI, H.; Specifičnost viktimizace obětí znásilnění; Psychiatrie pro Praxi 1/2011; Solen; Olomouc 2011; s.19-21

2.2.1. Oběť jako oznamovatel zločinu a náhled na problematiku latence

Oběť hraje nezastupitelnou roli již v rámci oznamování trestné činnosti. Nejlépe demonstrovatelné je to na druzích kriminality, u kterých je oznamování ze strany obětí de facto jedinou skutečně úspěšnou metodou zjištění, že ke spáchání trestného činu došlo, například znásilnění, kde mj. i kvůli neochotě obětí tento typ trestné činnosti ohlašovat, je uváděn reálný počet spáchaných trestných činů oproti odhaleným cca tři až desetinásobný⁷⁷. Jakkoli se můžou zdát tato čísla nadsazená, zdaleka nejsou nejvyšší, se kterými se lze setkat⁷⁸. Přitom platí obecné pravidlo, že čím považuje oběť trestný čin, jehož se stal obětí, za závažnější, tím vyšší je ochota oběti jeho spáchání ohlásit⁷⁹ (byť je zrovna případ znásilnění do velké míry specifický, podobně, jak je tomu u domácího násilí, pohlavního zneužívání atd., z důvodu dalších faktů, zejména míře sekundární viktimizace obětí ze strany jejich okolí, orgánů činných v trestním řízení a dalších osob účastnících se vyšetřování, tedy zejména znalců⁸⁰).

Policie je do značné míry odkázána na ohlašování trestných činů nejen ve výše uvedených případech, ale v řadě dalších oblastí kriminality, kde sice není vyloučené ohlášení svědkem, popř. zjištění trestného činu skrze operativně pátrací prostředky, avšak vzhledem k jejímu charakteru je takováto cesta značně nesnadná⁸¹. Jde například o úplatkářství, počítačovou kriminalitu, kde, při nejlepší vůli a využití všech dostupných technických prostředků, není v silách policie celou relevantní oblast monitorovat, ale i o drobnou kapesní kriminalitu, kde sice platí, že díky moderním prostředkům, například kamerovým systémům, je pozice vyšetřovatelů usnadněna, v plném rozsahu však tyto spolupráci obětí nahradit nedokážou.

Viktimologické výzkumy, myšleno výzkumy trestní a kriminalistické viktimologie, umožňují jednak vytipovat rizikové skupiny obyvatel, ale i určit relativně přesně míru

⁷⁷ ČÍRTKOVÁ, L., VITOUŠOVÁ, M.: Pomoc oběti trestného činu znásilnění: Informace pro zdravotnická personál; Diagnóza v ošetřovatelství 4/2010; Praha; Promediamotion 2010; s.32

⁷⁸ HACKNEY, S.; Covering Crime and it's Victim; Criminal Justice Journalist; http://www.justicejournalism.org/crimeguide/chapter05/chapter05_pg04.html

⁷⁹ MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M.: O významu poznávání obětí trestné činnosti; MVČR; <http://www.mvcr.cz/soubor/maresova-obeti-pdf.aspx>; 2009; s.18

⁸⁰ POLMOVÁ, O.; Právo oběti trestné činnosti na citlivé zacházení; iPrávník; http://www.ipravnik.cz/cz/clanky/pd_4/art_6152/txtexpresion_pr%C3%A1vn%C3%ADch/pravo-obeti-trestne-cinnosti-na-citlive-zachazeni.aspx; 2009

⁸¹ MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J.; Kriminalistika; 2. přepracované a doplněné vydání; Praha; C.H.Beck; 2004; s.68-71

latentní kriminality. Jakkoli se jedná o údaj ryze statistický, narážející na řadu limit (nezachycují dětské oběti, jsou problematické z hlediska kriminality, kde je oběť zároveň pachatelem, neřeší problém obětí, které si viktimizaci neuvědomují, atd.⁸²) lze předpokládat, že oběti s větší mírou ochoty poskytnou pravdivé informace v rámci výzkumu, než orgánům činným v trestním řízení.

Pokud jde o faktory, které ovlivňují ochotu obětí ohlašovat trestné činy, lze se setkat s různými výčty, nicméně nejpodstatnější jsou zřejmě tyto⁸³:

Obava, že oběti nebude důvěřováno,

přicházející v úvahu zejména v případech, kdy oběť subjektivně pocítuje důkazní nouzi (jakkoli by tímto termínem sama zřejmě situaci nepopsala).

Neochota popisovat detaily skutku,

a tedy se vystavovat opakovanému prožívání zátěžové situace. Že se jedná o problém tíživý, dokládá i to, že se jí zabývá i judikatura Ústavního soudu⁸⁴.

Obava z toho, že orgány činné v trestním řízení nebudou jednat.

V úrovni hypotézy lze tvrdit, že zejména v postkomunistických zemích je tento problém relativně vyhocen, neboť se zde policejní orgány, soudy a státní zastupitelství dlouhodobě netěší příliš dobré pověsti.

Obava z pachatelovy pomsty.

A to nejen bezprostředně pachatelovy, ale i ze strany jeho rodiny či ostatních členů případné organizované skupiny. Opět lze v předpokládat, že tato obava bude pocítována zejména v případě pachatelů z etnických, náboženských a jiných minorit, v zásadě tedy pod vlivem „strachu z neznáma“, kdy oběť raději ze svého pohled minimalizuje riziko tím, že se pokusí prostáté viktimizaci uniknout a dále se k ní ve svém životě nevracet⁸⁵.

⁸² MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M.: O významu poznávání obětí trestné činnosti; MVČR; <http://www.mvcr.cz/soubor/maresova-obeti-pdf.aspx>; 2009; s.14

⁸³ Nez.; Reporting a Crime; National Organization of Victim Assistance; <http://www.trynova.org/victiminfo/victimizationhelp/reportingacrime.html>

⁸⁴ Např. Usnesení Ústavního soudu ze dne 19.06.2008, sp. zn. I.ÚS 2779/07

⁸⁵ TANG, S.; The Social Evolutive Psychology of Fear (and Trust): Or why is international cooperation difficult?; Shanghai; SIRPA 2010; s.5

Obava ze společenských důsledků oznámení,

v případě, že nebude situace posouzena tak, že se skutečně stala obětí trestného činu.

Oběť si není jistá, zda se skutečně stala obětí trestného činu.

Příčemž nemusí být tak docela výjimkou, že si oběť viktimizaci vůbec neuvědomuje⁸⁶.

Obava z důsledků je navíc posílena zvláště u závažnějších případů strachem s výrazné medializace⁸⁷, přičemž necitlivý postup žurnalistů je i u nás v současné době jedním z hlavních témat v této oblasti⁸⁸. Je součástí odpovědnosti orgánů činných v trestním řízení, aby k tomuto nedocházelo. A to jak formou minimalizace rizika úniku informací, tak i poskytnutím informací vhodných k uveřejnění, aby bylo možno v co největší možné míře předcházet spekulacím a konstrukci veřejných „vyšetřovacích verzí“.

⁸⁶ MARTÍNKOVÁ, M., a kol.; Špatné zacházení s osobami pokročilého věku – se zvláštním zřetelem k domácímu násilí; Praha; IKSP 2009; s.11

⁸⁷ HACKNEY, S.; Covering Crime and it's Victim; Criminal Justice Journalist; http://www.justicejournalism.org/crimeguide/chapter05/chapter05_pg04.html

⁸⁸ VYMĚTAL, Š., VITOUŠOVÁ, P., ČÍRTKOVÁ, L., KLOUBEK, M.; Novináři a oběti trestných činů; Praha; MVČR 2008

2.2.2. Fingování postavení oběti

Subjekty, předstírající, že se staly oběťmi trestného činu, jsou podstatným problémem v rámci praxe orgánů činných v trestním řízení. A to hlavně v některých konkrétních oblastech trestné činnosti, kde jsou využívány zejména jako prostředek k řešení osobních sporů. Uvádí se například, že cca 10 % obvinění ze znásilnění je smyšlených⁸⁹.

I když se takové číslo nemusí jevit jako zásadní, je třeba si uvědomit, že znamená významnou zátěž pro justici, neboť je třeba všechna tato obvinění náležitě prošetřit. Motivace k obvinění mohou být značně rozličné. Od osobní msty, přes majetkový prospěch, snahu získat do péče společné děti, nebo i jen prosté přitáhnutí pozornosti. Důvodem může být i psychická porucha, mentální nevyspělost, či dokonce hluboké přesvědčení oběti, že k trestnému činu doopravdy došlo. V každém případě platí, že většina křivých obvinění se dopouštějí ženy⁹⁰.

Mediálně nejzajímavějšími případy, a tedy i takovými, se kterými společnost přichází nejčastěji do styku a stávají se součástí společenského diskurzu, jsou křivá obvinění ze znásilnění a pohlavního zneužívání. Je tomu tak mj. i z důvodu, že tyto trestné činy mají vysoký potenciál k tomu důsledně narušit dosavadní život oběti, její rodinu, připravit ji o zaměstnání a její sociální vazby. To však nutně neznamená, že by v těchto medializovaných a laickou veřejností diskutovaných oblastech skutečně byla falešná obvinění natolik častá. Například u sexuálního zneužívání dětí jsou obvinění vznesená v souvislosti s rozvody falešná jen asi v 6 % případů⁹¹.

Je otázkou, nakolik je zájmem společnosti odstranit křivá obvinění tak dominantní, aby ospravedlnil například drakonické tresty, či opravdu důsledné stíhání falešných obětí. Je třeba si uvědomit, že takovým jednáním je zároveň vysílán jasný signál obětem skutečným, které musí intenzivně kalkulovat, zda jim oznámení trestného činu stojí za takové riziko, nutí je předvídat výsledek trestního řízení, právní kvalifikaci takového jednání, důkazní situaci atd. A to vše za situace, kdy je záměr boje s latentní kriminalitou

⁸⁹ CIPROVÁ, K.; Z násilnění: Kontextuální úvod; Pod hladinou: fakta a mýty o znásilnění; Praha; Gender Studies; 2010; s.9

⁹⁰ TURVEY, B. E., PETHERIC, W.; Forensic Victimology. Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Context; Burlington; Academic Press; 2009; s.264

⁹¹ McDONALD, M.; The Myth of Epidemic False Allegations of Sexual Abuse in Divorce Cases; Court Review 1/1998; Williamsburg; National Centre for State Courts; 1998; s.15

veřejně deklarován⁹².

Podle systému doktora Dietzla a agenta Hazelwooda, existují charakteristiky, které upozorňují na to, že je obvinění vykonstruované⁹³:

1. příběh vykazuje senzační, či přímo absurdní rysy;
2. falešná oběť způsobí újmu sama sobě, aby podpořila svou verzi;
3. falešná oběť prezentuje „svůj případ“ s očividným cílem, aby nikdo nemohl uvěřit tomu, že by kdokoli byl schopen dopustit se takového jednání sám na sobě;
4. falešná oběť otálí s ohlášením zločinu;
5. subjekt není schopen zařadit pachatele, obviňuje „cizince“;
6. falešná oběť tvrdí, že pachatel použil prostředku hrubě neodpovídajícího situaci, zdůrazňuje „chrabrost“ své obrany, či se podle ní skutku účastnilo více útočníků;
7. skutek je popsán buď s přehnanými detaily, nebo naopak s jejich absencí;
8. falešná oběť tvrdí, že většinu času, po kterou skutek probíhal, byla v bezvědomí, nevnímala okolí, byla pod vlivem psychotropních látek, čímž se vyhýbá nutnosti skutek popisovat příliš detailně;
9. oběť se staví lhostejně ke svým zraněním, ke své újmě;
10. chybí fyzické stopy;
11. falešná oběť není schopna skutek místně lokalizovat, a pokud tak učiní, na místě chybí jakékoli stopy;
12. stopy na oblečení neodpovídají zraněním;
13. v životě subjektu dochází k zásadním a vrcholícím osobním problémům;
14. falešná oběť v minulosti přišla do styku s obdobnou problematikou;
15. jednání falešné oběti po skutku neodpovídá prožitému skutku;
16. subjekt po oznámení/odhalení skutku s orgány činnými v trestním řízení spolupracuje neochotně;
17. při komunikaci s orgány činnými v trestním řízení se falešná oběť vyhýbá věcným otázkám a soustředí se na neprokazatelné aspekty skutku (popř. se jakýmkoli vyjádřením k věci nad nezbytnou míru vyhýbá docela);
18. ze stop na oběti lze dovozovat, že vznikly jiným způsobem, než tato popisuje,

⁹² Např. program „Asistent prevence kriminality“ Ministerstva vnitra České republiky, tisková zpráva z Konference „Spravedlnost pro oběti kriminality“ (<http://www.bkb.cz/aktuality/n197-tiskova-zprava-konference-spravedlnost-pro-obeti-kriminality/>), atd.

⁹³ TURVEY, B. E., PETHERIC, W.; Forensic Victimology. Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Context; Burlington; Academic Press; 2009; s.278-282

či dokonce, že si je způsobila sama;

19. falešná oběť se již obdobného jednání dopustila v minulosti;

20. subjekt trpí, či v minulosti trpěl psychickými problémy.

Je ale třeba přiznat, že spíše žádný z těchto faktů sám o sobě neznamena automaticky existenci křivého obvinění, a zřejmě je třeba připustit, že ani kumulace výše uvedených charakteristik by neměla pro vyšetřovatele znamenat odmítnutí oznamovatele jako subjektu, který viktimizaci pouze předstírá.

I jen na tomto letném exkurzu je jistě zřejmé, že iniciální fáze vyšetřování trestného činu je jednou z nejobtížnějších, mají-li být, mimo samozřejmě zásadní úkol, kterým je zjištění pravdy, dodrženy všechny zásady nakládání s obětí.

2.3. Oběť jako nositel stop

V rámci již probíhajícího trestního řízení figuruje oběť zejména jako nositel stop. Kriminalistická stopa je odbornou literaturou definována jako: „každá změna v materiálním prostředí nebo ve vědomí člověka, která příčině, nebo alespoň místně nebo časově souvisí s vyšetřovanou událostí, obsahuje kriminalisticky, nebo trestněprávně relevantní informaci a je zjistitelná a informace z ní využitelná pomocí přístupných kriminalistických, přírodovědných a technických metod, prostředků a postupů⁹⁴“ (přičemž samozřejmě platí, že tato definice není uznávaná 100% a v žádném případě není jediná přijatelná). Je očividné, že tato definice ponechává dostatečnou volnost k tomu, aby za stopu mohla být označena každá prakticky využitelná informace, a to bez ohledu na to, zda bude moci být v rámci trestního řízení využita i jako důkaz (což nevyklučuje její klasifikaci jako důkaz kriminalistický⁹⁵). Od tohoto postavení se odvíjí její uplatnění, její pozice a vztah orgánů činných v trestním řízení k ní. Oběť je velmi specifickým zdrojem informací, vzhledem k jejímu vztahu ke spáchanému trestnému činu⁹⁶. Stopy psychické, obsažené v jejím vědomí, popř. fyzické, jedná-li se o takový trestný čin, který je způsobitelný fyzické stopy zanechat, zaznamenávají jak dění bezprostředně před trestným činem, tak i jeho průběh a následky. Oba dva tyto druhy stop jsou rovnocenné a nelze a priori tvrdit, že by kterékoli z nich měly být automaticky upřednostňovány. Všechny tyto skutečnosti jsou významné jak pro objasnění, zda došlo skutečně k trestnému činu, a jeho vyšetření a prokázání, tak i pro jeho právní kvalifikaci.

Jak bylo konstatováno výše, umožňuje jejich posouzení mj. obvykle již v iniciální části vyšetřování, tzn. oznámení, určit, které oběťmi jsi oběťmi fiktivními, stejně jako na jejich základě zařadit oběť do jiné vhodné typologické skupiny a učinit si představu o tom, jakým způsobem bude trestní řízení oběť ovlivňovat.

Zajišťování stop je ovšem taktéž téměř nutně spojeno se vznikem sekundární viktimizace,

⁹⁴ PORADA, V., STRAUS, J.; Kriminalistická stopa; Kriminalistika: časopis pro kriminalistickou teorii a praxi 3/1999; Magnet-Press; Praha 1999; internetová verze textu dostupná na webové adrese <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/1999/9903/krimstop.html>

⁹⁵ ŠÍDLO, O.; Stopa, důkaz, věc doličná – stručný příspěvek do diskuse; Kriminalistika: časopis pro kriminalistickou teorii a praxi 1/2008; Magnet-Press; Praha 2008; internetová verze textu dostupná na webové adrese <http://www.mvcr.cz/soubor/sidlo-stopa-pdf.aspx>

⁹⁶ MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J.; Kriminalistika; 2. přepracované a doplněné vydání; Praha; C.H.Beck; 2004; s.72

zejména tehdy, je-li takové zajišťování prováděno necitlivým způsobem⁹⁷, což znamená co nejdůležitější užívání stop zajištěných in natura, a co nejširší užívání záznamů stop ve formě obrazových zvukových a dalších dokumentací. Zájem na co nejrychlejším a bezproblémovém vyřešení trestného činu by neměl znamenat rezignaci na hodnoty, jakými jsou lidská práva a základní svobody obětí, tj., osob, které již byly trestným činem postiženy. Jakkoli lze pochopit, že orgány činné v trestním řízení stupňují tlak na oběti zvláště v případech, kdy se ocitají ve stavu důkazní nouze, nelze přehlížet, že jde zároveň o případy trestných činů, kde je riziko sekundární viktimizace zvláště vysoké⁹⁸.

Postup zajišťování, vyhodnocování a užití těchto důkazů, ohledání důkazních prostředků, jakožto i další relevantní postup orgánů činných v trestním řízení, je obsažen zejména v trestním řádu⁹⁹, stejně jako v některých dalších zákonech, například zákonu o znalcích a tlumočnících, o Policii ČR atd. Bohužel, právní řád mezi oběťmi a dalšími svědky (v některých nepříliš šťastných případech pak dokonce ani mezi oběťmi a pachateli, viz dále) v této věci zákon zásadně rozdíl nečiní. To samozřejmě nečiní překážku v tom vykládat zákon v souladu s lidskoprávními zásadami a principy, etikou atd., a v praxi orgánů činných v trestním řízení zohledňovat odlišnost obětí s náležitou mírou pozornosti a citlivosti.

⁹⁷ Viz odkazy výše, dále např. *Nez.*; The Impact of Victimization; Canadian Resource Centre for Victims of Crime; <http://www.crcvc.ca/docs/victimization.pdf>; s.6-7

⁹⁸ KRISTKOVÁ, V., LANGHASOVÁ, H., MATIAŠKO, M.; Legislativní ochrana obětí trestných činů před druhotnou viktimizací a práva obětí na soukromí během trestního řízení: Právní analýza a návrhy systémových změn; http://www.llp.cz/files/file/Analýza1_viktimizace_soukromi_Liga_lidskych_prav.pdf; 2007; s.12

⁹⁹ Zvláště § 113 a následující

2.3.1. Oběť jako nositel fyzických stop

Z hlediska skutečně kriminalistického aspektu kriminalistické viktimologie, se jedná o její nejdůležitější součást¹⁰⁰. Zatímco doprovodné oblasti zkoumání, jako je například sekundární viktimizace, slouží k dosažení cílů vedlejších, tzn. menší frustrace oběti a tím i zajištění její spolupráce tam, kde je to opravdu podstatné, učení o stopách ve vztahu k oběti směřuje k vyšetření zločinu, jako primárnímu cíli vyšetřování.

Fyzickou, popř. materiální stopou, jsou stopy zachycené takovým materiálním nositelem, který je odlišný od lidského vědomí či nevědomí. K jejich rozdělení lze použít např. tuto jednoduchou klasifikaci, rozdělující stopy do těchto čtyřech skupin¹⁰¹:

1. stopy odrážející strukturu či vytvořivšího objektu,
2. stopy odrážející složení či vytvořivšího objektu,
3. stopy zachycující funkční a dynamické vlastnosti či vytvořivšího objektu,
4. stopy obsahující informaci komplexní.

Opět platí, že toto rozdělení není jediné možné a i v českém prostředí se uplatňují i další, založené na komplikovanějším dělení¹⁰². Pokud lze výše uvedenému dělení kromě právě oné jednoduchosti něco vytýkat, tak to mohou být obtíže a nejasnosti, které mohou vznikat při zařazování některých komplikovanějších či méně obvyklých stop.

Lidské tělo je způsobilé nést kterýkoli, z těchto typů stop. Tzn. např. daktyloskopické stopy na těle oběti¹⁰³ z kategorie první, stopy kůže a krve za nehty bránící se oběti z kategorie druhé, etc.

Za zmínku stojí zejména důkazní materiál, který lze získat ve formě částeczek organické

¹⁰⁰ MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M.; O významu poznávání obětí trestné činnosti; MVČR; <http://www.mvcr.cz/soubor/maresova-obeti-pdf.aspx>; 2009; s.10

¹⁰¹ MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J.; Kriminalistika; 2. přepracované a doplněné vydání; Praha; C.H.Beck; 2004; s.82-83

¹⁰² Např. PROTIVÍNSKÝ, M.; Kriminalistická stopa; Acta Universitatis Carolinae Iuridica Monographia XXIII; Praha; Univerzita Karlova; 1976; s.73

¹⁰³ PROTIVÍNSKÝ, M.; Zajišťování daktyloskopických stop na lidské pokožce (Informace z německých zkušeností; Kriminalistika: časopis pro kriminalistickou teorii a praxi 3/2003; Magnet-Press; Praha; 2003; internetová verze textu dostupná na webové adrese http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2003/03_03/daktyl.html

hmoty pachatele. Například výše zmíněné kousky kůže, krev, nebo vlasy etc. V případě, že je tento materiál v „dobré kondici“, lze ho využít ke ztotožnění oběti na základě analýzy DNA. Zároveň je zákonem o Policii České republiky č. 273/2008 Sb., kde je relevantní úprava obsažena zejména v § 65 (dříve v zákoně č. 283/1991 Sb., ve znění novely č. 60/2001 Sb., upravoval problematiku zejména § 42e) v aktuálním znění, policii uděleno oprávnění genetický materiál pro potřeby budoucí identifikace u v zákoně uvedených okruhů osob citlivým způsobem odebírat. Přesto určité otázky a pochybnosti relativně dlouhodobě trvají¹⁰⁴, zejména co se týká ochrany osobních údajů, a uspokojivé řešení těchto pochybností je možno očekávat nejspíše jen s dalším dlouhodobým vývojem, vytvářejícím důvěru v systém a dopracování právní úpravy odpovědnou praxí. Problematickými jsou zejména pokyny policejního prezidenta č. 88/2002 a č. 55/2002, které dle dostupných informací obsahují značně explicitní výklad oprávnění orgánů činných v trestním řízení k odebírání a zejména uchovávání těchto genetických údajů. A to nejen ve vztahu k pachatelům či podezřelým, ale i poškozeným a osobám, majícím vztah k těmto.

Tuto praxi lze sice vnímat jako naplnění v této práci uvedeného požadavku na umožnění orgánům činným v trestním řízení postupovat, aniž by musely nutit k opakované spolupráci oběti a svědky, avšak je jistě legitimní tvrdit, že shromažďování osobních údajů občanů nad nezbytnou míru, tzn. bez ohledu na princip proporcionality, není jevem, který by byl vlastní demokratickým právním státům¹⁰⁵.

¹⁰⁴ VANTUCH, P.; Národní databáze DNA a odběr biologického materiálu obviněným; [ipravnik.cz](http://www.ipravnik.cz/cz/clanky/trestni-pravo/pd_1/art_3732/detail.aspx) 2004; http://www.ipravnik.cz/cz/clanky/trestni-pravo/pd_1/art_3732/detail.aspx; SVATOŠOVÁ, H.; DNA databáze: ohrožení nejintimnějšího soukromí; *Iuridicum Remedium* 2010; <http://www.slidilove.cz/content/dna-databaze-ohrozeni-nejintimnejsiho-soukromi>; a řada dalších

¹⁰⁵ čl. 6 Smlouvy o EU; Závěrečné stanovisko veřejného ochránce práv sp. zn. 5299/2008/VOP/PPO, ze dne 17.8.2010; etc.

2.3.2. Oběť jako nositel psychických stop

Jak je výše uvedeno, jsou stopy psychické, či snad lépe paměťové, stopy ve vědomí oběti, významným, byť zejména v minulosti často nedoceneným, zdrojem informací o pachateli i trestném činu samém. V rozporu s touto skutečností lze stále narazit i v odborných kriminalistických publikacích na tendence věnovat oběti pouze minimální pozornost¹⁰⁶ a v zásadě ji nikterak neodlišovat od běžného svědka. Není sporu o tom, že takovýto přístup není optimálním. Postižení oběti-svědka primární viktimizací v kombinaci se skutečností, že je tento v řadě případů (zejména u trestných činů vykazujících dlouhodobě vysokou míru latence, tj. např. v případech domácího násilí či pohlavního zneužívání¹⁰⁷) jediným očitým svědkem (a nezdědka i jediným nositelem stop fyzických, jak bylo výše konstatováno, přičemž ovšem ani tyto nemusí být v důsledku relevantním důkazním materiálem¹⁰⁸), však vynucuje při zajišťování těchto stop specifický, bez jakékoli nadsázky citlivější, přístup, než jak je tomu u ostatních, byť též očitých, svědků. Bez významu pak není ani to, že pro tuto skupinu problematických kriminálních deliktů s vysokou mírou latence je typický blízký vztah pachatele a oběti, a ta tedy disponuje celou řadou dalších informací o pachateli, ne nutně spojených s konkrétním činem, avšak pro jeho vyšetření, zvolení vhodného procesního postupu atd. mohou být tyto informace klíčové.

Skutečnost, že je oběť, často v postavení očitého svědka, osamocena, není tedy jediným důvodem, proč ji v tomto postavení preferovat a to jak při výsleších, tak pro případnou rekognici a rekonstrukci činu. I v případech, kdy tomu tak není, je její vnímání dané situace specifické. Jednak v tom smyslu, že se jí průběh událostí osobně dotýká, tzn. je její vnímání intenzivnější, byť nikoli za každou cenu přesnější, jednak vnímá průběh událostí v určitém komplexu a kontextu, tedy včetně dění kriminálního činu předcházejícího¹⁰⁹. U oběti je také vyšší pravděpodobnost, že se bude klíčovými událostmi více zabývat. Ať již samostatně, nebo v rámci vyššího počtu výslechů. Podle některých výzkumů¹¹⁰ je důsledkem opakovaných výpovědí vyšší míra pravděpodobnosti, že zejména u dětí tím dojde k odstranění tzv. falešných vzpomínek a objektivizaci výpovědi (oproti situaci, kdy svědkové diskutují o tomto dění spolu navzájem – z důvodů sugestibility atd.). Ovšem lze

¹⁰⁶ Např. PORADA, V. a kol.; Kriminalistika; Brno; CERM; 2001; s.507

¹⁰⁷ NETÍK, K.: O posuzování věrohodnosti výpovědi: Psychologie dnes 9/1998. Praha: Portál 1998, s.4

¹⁰⁸ tamtéž

¹⁰⁹ MUSIL, J.: Oběť v roli svědka: K problematice obětí trestných činů. Praha. BKB 1995, s.43

¹¹⁰ OTGAAR, H. P.; Children's memory: Treasure or treachery of the mind; Maastricht; Universitaire pers Maastricht; 2009; s.102

se setkat i s názorem opačným, a to že tímto postupem dochází k zplošťování a schematizaci vzpomínek, které se tímto zbavují detailů¹¹¹. Nebude nicméně chybou, zdůrazníme-li, že aby mohlo dojít k pozitivnímu dopadu na výpověď, musí být zachována řádná metodika výslechu a v jeho rámci pak zvolen vhodný přístup k oběti, přičemž obojímu se budeme dále věnovat. Dalším argumentem pro střízlivé vnímání hodnoty oběti jakožto svědka taktéž souvisí s jeho zainteresovaností na trestném činu. Jak konstatují dr. Marešová a dr. Martinková: „*Nejsou vzácné případy, kdy oběti se o vznik trestného činu zaslouží vlastním nezákonným jednáním či přímo trestnou činností, ani takové, kdy se oběti pokoušejí pachatele změnou svědecké výpovědi poškodit více než odpovídá jim skutečně způsobené újmě, či se dokonce pokoušejí pachatele takto vydírat.*“¹¹²

Existence, přístupnost a využitelnost těchto stop je však limitována, a to jak ve fázi jejich vzniku – percepce, fixace (vstřípení), retence (podržení) a registrace, tak ve fázi jejich rekognice (znovupoznávání) a reprodukce (vybavování) v průběhu kriminalistického vyšetřování.

Ve fázi vzniku narážíme limitaci jak **situačnímu faktory**:

světelné podmínky, hlučnost prostředí, množství dalších osob a jiných podnětů, atd.,

tak **osobnostními** (na straně oběti):

zejména schopnost vnímat informace daná jednak jejími biologickými vlastnostmi, jednak momentální situací a schopností tyto informace si vstřípit a dále v paměti uchovat.

Při fázi jejich poznávání a předávání jsou to zejména:

schopnost oběti si paměťové stopy vybavit, vyjadřovací schopnosti oběti a samozřejmě i ochota s příslušným orgánem spolupracovat.

Mimořádně podstatným faktorem, a důvodem degradace obětí zachycených informací, zejména co se jejich komplexnosti týče, je vliv emocí, situací vyvolaných, a to zvláště strachu

¹¹¹ KLIMEŠ, J.; Paměť dětí na traumatické zážitky;
http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/beslan_memory.htm; 2004

¹¹² MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M.: O významu poznávání obětí trestné činnosti: MVČR
<http://www.mvcr.cz/soubor/maresova-obeti-pdf.aspx> 2009, s.7

Hlavním nositelem odpovědnosti je ve fázi poznávání osoba provádějící výslech oběti. Ta je v této situaci profesionálem, jejíž oprávnění klást otázky a požadovat na ně odpovědi je omezována jen několika ustanoveními trestního řádu¹¹³ a samozřejmě obecnými zásadami přístupu k oběti s cílem vyvarovat se sekundární viktimizaci. Musí si přitom uvědomovat, že vzpomínky oběti nebudou v žádném případě objektivní, detailní a přesné, protože není ani logické takovou jejich interpretaci po oběti požadovat.

Je třeba tedy reflektovat skutečnost, že ne všechny informace, které oběť vnímá v průběhu percepce, či které vnímat může, jsou vštípeny do paměti a uchovány. Spolu se skutečností, že i samotná percepce je závislá jak na řadě osobnostních faktorů, tak na některých situačních, které mohou existovat na individuální bázi, tj. být pro daný vnímající subjekt oběť unikátní, tak obvykle dochází k situaci, kdy se vzpomínky jednotlivých účastníků děje drobně liší, a to aniž by nutně muselo jít být i jen zčásti o vzpomínky falešné. Navíc zde hraje roli obecná tendence vnímat nejintenzivněji předmět útoku a jak okolí, tak v řadě případů i samotného útočníka, spíše odsouvat do pozadí.

Další skupinu dějů, které obvykle nejsou zapamatovány, resp. je u nich tato šance podstatně snížena, tvoří takové, které probíhají na bázi rutiny, ať již se jedná o činnosti podmíněné, tj. naučené, či nepodmíněné reflexivní reakce a jednání impulzivní a afektivní¹¹⁴.

Věnujme ještě zmínku otázce vzpomínek klamných. Tento pojem zahrnuje relativně širokou skupinu, zahrnující různé typy nepřesné reprodukce v minulosti vnímaných podnětů. L.Čírtková v učebnici forenzní psychologie¹¹⁵ je člení do těchto skupin: uvědomovaná vzpomínková mezera (subjekt si uvědomuje útržkovitost svých vzpomínek, přičemž tato porucha není nutně trvalého charakteru), prostá neuvědomovaná vzpomínková mezera (subjekt si mezerovitost svých podmínek neuvědomuje, což může vyvolat pochybnosti o jeho důvěryhodnosti), neuvědomované vzpomínkové mezery vyplněné jiným obsahem (vzniklé mezery jsou zde bez vědomí subjektu vyplněny jiným obsahem, aniž by měl tento schopnost realitu oddělit od fikce), vzpomínky s časovými posuny (subjekt uvádí reálné události-vzpomínky v nesprávném pořadí), obsahově rozšířená vzpomínka (subjekt bez úmyslu vypovídat křivě „přibarvuje“ své vzpomínky

¹¹³ Například § 100 TR, jinak viz dále, kapitola 2.3.3.

¹¹⁴ ČÍRTKOVÁ, L.: Forenzní psychologie: Plzeň: Aleš Čeněk 2004, s.340-341

¹¹⁵ Tamtéž, s.344-347

fantazijními prvky) a snové vzpomínky (vzácné, bez uvědomění smíšení snových a skutečných vzpomínek), přičemž podotýká, že se tyto mohou navzájem kombinovat. A jejich vznik spojuje se zvýšenou ochotou vyslýchané osoby spolupracovat a cítit osobní odpovědnost za úplnost a komplexnost vlastní výpovědi.

Výše uvedené náznaky dle mého soudu dostatečně poukazují na komplikovanost nakládání s obětí jako se svědkem, a v jistém smyslu i odůvodňují jistou skepsi kriminalistů a dalších orgánů činných v trestním řízení při nakládání s obětí jako se svědkem. Její zvýšená motivace ke spolupráci (byť, či možná navíc, často komplikovaná opačnými tendencemi, zejména při užším vztahu oběť-pachatel), přináší často do vyšetřování nemálo obtíží a vyžaduje užití z hlediska psychologie výpovědi specifického přístupu, kterým je „vykoupen“ přístup k obvykle kvalitativně vyšším informacím v porovnání s dalšími svědky. Pohlédněme ovšem ještě blíže na problematiku samotného výslechu.

2.3.3. Náhled do problematiky výsledku oběti

Výslech svědka je trestním řádu upraven zejména v § 101 až § 104. Obecné záležitosti svědků jsou pak upraveny v § 97 až § 101a. Tím ovšem výčet relevantních ustanovení zdaleka nekončí, pozornost je nutno věnovat i § 59 (podání), largo sensu pak i zvláštním způsobům dokazování § 104a až § 104e, a dalších. Mimořádnou pozornost je pak v některých případech třeba věnovat i v případě oběti § 55 odst. 2 a tedy institutu utajeného svědka. Tento institut je nicméně ve většině případů omezen charakterem konkrétního trestného činu a jeho spáchání, kdy je pachateli často identita oběti dopředu známa a fakticky neexistuje bezpečný způsob, jak užít svědeckou výpověď jako důkazní prostředek a zároveň identitu svědka-oběti před pachatelem (potažmo pak i dalšími osobami, z jejichž strany hrozí oběti přímá či nepřímá újma) skrýt¹¹⁶. Další ustanovení pak upravují formu a obsah protokolu výslechu a nelze zapomínat ani na skutečnost, že výpověď, v protokolu obsažená, může být předmětem znaleckého zkoumání.

V současnosti naše trestní právo procesní v případě výpovědi de facto nečiní rozdíl mezi obětí trestného činu, slovy trestního řádu „poškozeným“ a svědkem¹¹⁷. Morální aspekt a reflexe újmy oběti je tím odsouvána na vedlejší kolej, mimo samotný trestní proces (s výjimkou adhezního řízení), jak již bylo rozebíráno i v této práci, a to přes skutečnost, že samotný trestní řád s těmito aspekty obětí spojuje¹¹⁸.

Jednou z nejpodstatnějších částí výslechu je již samotné poučení o právech a povinnostech, poskytované oběti-svědka zejména podle ustanovení § 101 odst. 1 trestního řádu. I soudě dle judikatury (například rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30.10.2001, sp. zn. 4 Tz 270/2001, nebo rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 16.8.2005, sp. zn. 4 Tz 85/2005) se zdá, že naprostou jistotu správného poučení svědek, ani v dnešní době nemá. Bez tohoto poučení ovšem zároveň nemá vyslýchaný subjekt faktickou možnost svá práva realizovat a hájit. Přitom zvláště v případě oběti platí, že se poskytnutím výpovědi může ocitnout v

¹¹⁶ KRISTKOVÁ, V., LANGHASOVÁ, H., MATIAŠKO, M., Legislativní ochrana obětí trestných činů před druhotnou viktimizací a práva obětí na soukromí během trestního řízení: Právní analýza a návrhy systémových změn;

http://www.llp.cz/_files/file/Analýza1_viktimizace_soukromi_Liga_lidskych_prav.pdf; 2007; s.10

¹¹⁷ MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J., Kriminální právo; 2. přepracované a doplněné vydání; Praha; C.H.Beck; 2004; s.68

¹¹⁸ KRISTKOVÁ, V., LANGHASOVÁ, H., MATIAŠKO, M., Legislativní ochrana obětí trestných činů před druhotnou viktimizací a práva obětí na soukromí během trestního řízení: Právní analýza a návrhy systémových změn

http://www.llp.cz/_files/file/Analýza1_viktimizace_soukromi_Liga_lidskych_prav.pdf; 2007; s.4

doty problematickém postavení, z hlediska sekundární viktimizace i reviktimizace. Oběti absenci poučení reflektují, stejně jako veškeré další zacházení s nimi v průběhu výslechu, byť ne nutně bezprostředně, často až při delším časovém odstupu. Vzhledem k tomu se domnívám, že i nevhodné, či chybějící poučení má za následek snížené procento ohlašování trestných činů, a tedy vyšší míru latence.

Na místě je pak připomenout, že i v případě, kdy oběť odmítne vypovídat (ať už proti pachateli, či šířeji, zejména s odkazem na právo neobvinít sama sebe), nezabývá nikterak tato skutečnost orgány činné v trestním řízení povinnosti kriminální (či potenciálně kriminální) delikt vyšetřit¹¹⁹. Je na zodpovědnosti každé zúčastněné osoby, jakým způsobem a zda vůbec bude apelovat na oběť, aby tohoto práva nevyužila. Jakkoli je takové jednání pochopitelné, zejména u deliktů vztahových, dějících se za zavřenými dveřmi a obecně trestných činů, při jejichž vyšetřování se veřejné orgány ocitají v důkazní nouzi, nelze obecně takovéto jednání vyšetřujících osob doporučit. Jednak tím de facto dochází k zásahu do tohoto zákonem zaručeného práva (v závislosti na míře razance tohoto přesvědčování), jednak úřední osoba přenáší odpovědnost za vyhodnocení situace (míry její rizikovosti etc.) svěřenou oběti zákonem, na sebe sama, což z dlouhodobého hlediska není přínosné ani pro jednu ze zúčastněných stran, jak z hlediska možných důsledků právních, tak psychologických a dalších mimoprávních.

Výpovědi, jakožto i samotnému procesu jejího získání jakožto zvláštního interpersonálního jednání, se věnuje mj. psychologie výslechu, která je součástí disciplíny forenzní psychologie. V případě výslechu oběti se uplatňují v zásadě všechna obecná pravidla výslechu, zároveň se však objevují určitá specifika, která je nutno reflektovat. V určitém smyslu je postavení oběti podobné postavení pachatele. Oběť se například podobě jako pachatel ocitá v bezprostředním nebezpečí, či alespoň často trpí tímto dojmem¹²⁰. Vedle toho nelze zcela opomenout, že nezanedbatelný počet obětí, se na tvorbě kriminální situace (buď jako celku, popř. jednotlivých viktimizačních faktorů) určitým způsobem podílí. Jsou tak při odpovědích vedeny jednak obavou, aby nedošlo k jejich obvinění ze závadného jednání, jednak obavou z odsouzení ze strany orgánů činných v trestním řízení a případně veřejnosti, přičemž častou strategií oběti bude uchýlování se k hypertrofii pocíťované újmy, snahou přenést svou odpovědnost na pachatele, a obecně neochota

¹¹⁹ Viz. § 2 odst. 4 a 5 TRŘ atd.

¹²⁰ ČÍRTKOVÁ, L.: Forenzní psychologie: Plzeň: Aleš Čeněk 2004, s.156

spolupracovat s policií a dalšími příslušnými orgány¹²¹.

¹²¹ MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J.; Kriminalistika; 2. přepracované a doplněné vydání; Praha; C.H.Beck; 2004; s.72

2.3.4. Účast oběti na tvorbě stop

Tak, jako se oběť účastní geneze trestného činu, tak se podílí i na tvorbě stop, které průběh viktimgeneze zachycují. A to jednak v tom smyslu, že se podílí na jejich tvorbě, jednak je jejich nositelem¹²², a samozřejmě i existující stopy ovlivňuje.

Množství a charakter stop, a tím pádem i forma a míra účasti oběti na nich, jsou ovlivněny řadou faktorů. Obecně bývají nejčastěji uváděny případy sexuální a násilné kriminality, kde z logiky věci nese oběť jak intenzivní prožitky a tím pádem i intenzivní psychické stopy, tak i materiální stopy na svém těle. Navíc je taková vyhrocená situace dobrou příležitostí k tomu, aby oběť poznamenala svým jednáním, jak okolí, tak i pachatele samotného¹²³. Automaticky však počítat s poraněním agresora v případě násilného deliktu, byť by k němu docházelo v kontaktní vzdálenosti, by bylo zásadní chybou, neboť strategie obětí se podstatně liší, od pasivity, či dokonce předstírané dobrovolné spolupráce, přes útěk, až po otevřenou agresivní konfrontaci s pachatelem¹²⁴. Zvláště u trestných činů předem nepřipravených¹²⁵ má ovšem oběť k aktivní obraně obvykle relativně dobré podmínky v tom smyslu, že pachatel jedná impulsivně, je rozrušen, a tak více nakloněn k učinění chyby. Navíc je ke spáchání trestného činu obvykle nevhodně vybaven.

Velmi podstatná je účast oběti na tvorbě stop v případě fingování postavení oběti. Je velmi neobvyklé, jak je uváděno i v části 2.2.2. *Fingování postavení oběti* této práce, aby subjekt byl schopen přijít s dokonalým popisem průběhu viktimizace, a zároveň ho dokázal opřít o adekvátní, podvržené, důkazy.

Čím více oběť na trestném činu participuje, tím výhodnější je situace vyšetřujících orgánů. Oběť jim tak může poskytnout dostatek informací, jak ve formě výpovědi (tzn. paměťových stop), tak dostatek materiálu k provádění ohledání, aniž by musely orgány vyvíjet jinou činnost, než řádně vytěžit oběť. Bohužel pro ni, se zvyšováním své

¹²² MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J.; Kriminalistika; 2. přepracované a doplněné vydání; Praha; C.H.Beck; 2004; s.68

¹²³ MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M.; O významu poznávání obětí trestné činnosti; MVČR; <http://www.mvcr.cz/soubor/maresova-obeti-pdf.aspx>; 2009; s.10

¹²⁴ ČÍRTKOVÁ, L.; Oběti znásilnění; Kriminalistika: časopis pro kriminalistickou teorii a praxi 3/2002; Magnet-Press; Praha 2002; internetová verze textu dostupná na webové adrese http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_03/cirtkova.html

¹²⁵ Např. k vraždám Nez; Metodický pokyn k postupu státních zástupců ve věcech trestných činů proti životu a zdraví; Brno: Nejvyšší státní zastupitelství 2007; s.228

participace, a tím pádem i množství stop, které oběť ovlivnila, se na ní orgány činné v trestním řízení stávající závislejší. Přestože by mělo být zřejmé, že se trestní řízení děje i v zájmu oběti, přičemž tento aspekt by měl být tím výraznější čím více se sama oběť vyšetřování trestného činu účastní, zvláště pro právní laiky musí být nutně úřední postup nad míru komplikovaný a s přihlédnutím k opakovaným výslechům, znaleckým zkoumáním etc., nejen obtěžující, ale do značné míry i procedurálně obtížně pochopitelné.

3. Kriminalistická prevence

Kriminalistická prevence je jednou z činností orgánů činných v trestním řízení, která využívá v praxi viktimologické poznatky¹²⁶. Jejím cílem je snížit viktimnost potenciálních obětí trestných činů, tedy zejména těch subjektů, které jsou v důsledku některého z faktorů viktimnost zvyšujících (etnická příslušnost, povolání...) a priori „postiženy“ zvýšenou pravděpodobností viktimizace. Jde tak o jinak o přenesení teoretických, zobecněných, poznatků obecné viktimologie „zpět do praxe“, a dále i aplikace zkušeností kriminalistické viktimologie, zejména v oblasti vztahu oběti a pachatele, a výsledků kriminalistického pátrání.

Předmětem oboru je omezení možností pachatele spáchat úspěšný (tzn. dokonaný) trestný čin. A to jednak změnou objektivních podmínek, které se tak stávají pro záměr pachatele co nejnevýhodnější, jednak změnou pachatelovy možnosti získat k jeho záměru potřebné informace¹²⁷, stejně jako omezení možnosti jeho přístupu k dalším, „materiálnějším“ zdrojům.

V současnosti zřejmě nejfrekventovanější dělení prevence kriminality je jednak dle její struktury, jednak dle skupin osob, na které se zaměřuje a míře rizika, kterému jsou vystaveny a jejich zkušeností s kriminalitou¹²⁸.

Z hlediska struktury rozlišujeme prevenci sociální, která je de facto součástí sociální politiky. Zřejmě lepším termínem by byla sociálně-ekonomická, neboť jde o komplex jak sociálních, tak ekonomických nástrojů, který mají za cíl odstranit podmínky, které jsou s růstem kriminality dle empirického zkoumání spojeny. Další preventivní činností orgánů činných v trestním řízení je prevence situační. Tato vychází z předpokladu, že prostřednictvím osvěty je možné apelovat na jednotlivé osoby, aby odstranily či omezily viktimogenní faktory skrze režimová, fyzická a technická opatření. Třetí kategorií je prevence viktimnosti a pomoc obětem trestných činů. Tento typ prevence je kombinací obou předchozích zaměřený na rizikové skupiny. Ideálem je z pohledu prevence situace,

¹²⁶ PORADA, V. a kol.; Kriminalistika; Brno; CERM 2001; s.21

¹²⁷ MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J.; Kriminalistika; 2. přepracované a doplněné vydání; Praha; C.H.Beck; 2004; s.51-52

¹²⁸ Nez.; Prevence. Prevence kriminalisty; MVČR; <http://www.mvcr.cz/clanek/prevence-519728.aspx?q=Y2hudW09Ng%3D%3D>

kdy reviktimizace je naprosto výjimečnou situací, neboť oběť opouští proces trestního řízení jako vysoce poučený subjekt, který je schopen jakákoli rizika minimalizovat na nejnižší možnou úroveň. Skutečnost je bohužel naprosto opačná a s viktimizací je spjata riziko reviktimizace v míře, která má k uvedenému ideálu velmi daleko¹²⁹.

Z druhého hlediska pak prevenci dělíme na primární, sekundární a terciální. Tzn. ad 1) obecně pozitivní ovlivňování obyvatelstva, výchovné, vzdělávací a volnočasové aktivity zaměřené zejména na mládež. Ad 2) pak činnost zaměřená na skupiny a priori rizikové, tedy takové osoby, jejichž sociální či jiné charakteristiky znamenají vyšší viktimitu. Ad 3) jde o opatření, soustředící se na osoby, které byly kriminální činností již dotčeny. Tedy jednak pachatelů, jednak obětí s cílem předejít reviktimizaci a kriminální recidivy.

Přítom v žádném případě nejde o přesouvání odpovědnosti státu, resp. jeho orgánů na občany, ale pouze efektivní šíření osvětových informací a rozvíjení zásad občanské společnosti¹³⁰. Tzn. poskytnutí možnosti jednotlivým osobám viktimmím situacím předejít. Neboť jakkoli efektivně budou orgány činné v trestním řízení pracovat, viktimizace bude vždy znamenat pro oběť traumatizující zážitek. Vedle toho je pak třeba konstatovat, že v souladu s výše uvedeným není možné očekávat efektivní řešení zločinů pouze státními orgány bez odpovídající spolupráce nejen obětí, ale občanů jako celku. Vyloučíme-li prostředky vynucení spolupráce neslučitelné s principy a zásadami demokratického právního státu, je kriminalistická prevence velmi dobrým prostředkem nejen k šíření osvěty, ale širšímu zapojení občanů a jasného sdělení o ochotě k této spolupráci.

¹²⁹ ČÍRTKOVÁ, L.; Forezní psychologie; Plzeň; Aleš Čeněk; 2004; s.136

¹³⁰ TOŠOVSKÝ, M., SKALNÍK, O., HRINKO, M., JASOVSKÁ, D.; Čtení o community policing; Praha; Otevřená společnost o.p.s.; 2010; s.8

4. Exkurze do problematiky vztahu minulé viktimizace a následného páchání trestné činnosti

S oběťmi trestné činnosti je nutně spjata i otázka determinace psychiky oběti touto událostí a dopad na míru pravděpodobnosti, že v budoucnu dojde k trestně reprobovanému jednání této osoby. Například vývojová psychologie dnes obecně přiznává v případě dětí, že zkušenosti z raného dětství fungují jako významný faktor z hlediska dalšího vývoje, byť nikoli jako absolutní determinanta¹³¹.

Zatímco o vlivu viktimizace minulé na míru pravděpodobnosti, že dojde k viktimizaci v budoucnu, tzv. reviktimizaci v dnešní době není v zásadě pochybováno¹³², vzájemná vazba mezi minulou viktimizací a budoucím pácháním trestné činnosti zcela vyjasněná není. Obecně lze usuzovat, že takováto určitá vazba existovat bude, míra kriminality a vystavení jejím vlivům lze bezpochyby vnímat jako socializačního činitele, v souladu s např. teorií subkultur navazujících na E.H.Sutherlanda, neboť viktimizací, vlastní a nežádoucí i cizí (zejména, půjde-li o osobu, která je subjektu blízká), přichází subjekt do střetu s kriminální společností, dochází k interakci se zločinem a, v závislosti na míře schopnosti se učit, i osvojování si nových vzorců chování¹³³.

Otázkou však zůstává, jakou, a jak výraznou roli, zde hraje přímo výše zmíněné postavení oběti, a zda je seznatelně výrazný rozdíl od situace, kdy bude zkoumaný subjekt svědkem události, ale nebude jí přímo postižen. Tím samozřejmě nejsou řádného výzkumu hodná témata vyčerpána. Podstatnými faktory, jejichž úlohu je nutno řádně prozkoumat, jsou bezpochyby věk oběti, její sociální postavení, rodinné zázemí a v konečném důsledku by mělo být na základě vyhodnocení statistických údajů možno hodnotit do určité míry i efektivitu orgánů činných v trestním řízení, a to jednak ve smyslu protektivního přístupu a naplnění požadavku na citlivé zacházení s obětí, za druhé pak i dosažením potrestání pachatele a upevněním naučeného vzorce, že se závadným chováním přichází trest.

¹³¹ Např. VÁGNEROVÁ, M.; Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří; Praha; Portál; 2000; s.25

¹³² Viz výše, dále např. COID, J., PETRUCKEVITCH, A., FEDER, G., CHUNG, WAI-SHAN, RICHARDSON, J., MOOREY, S.; Relation between childhood sexual and physical abuse and risk of revictimization in women: A cross-section survey; The Lancet; Cambridge; Elsevier B.V.; 2001; Vol. 358; Issue 9280; s.450-454

¹³³ Například SCHMEIDLER, K., Vytváří určité prostředí města, městské čtvrti či ulice predispozice ke kriminálnímu jednání?. Kriminálnístika, http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminálnístika/2001/01_01/schmeidl.html, MVČR, 1/2001,

V každém případě je možno v souladu s výše uvedeným tvrdit, že je velmi zásadní, aby oběti trestných činů nebyly vnímány jen jako důkazní materiál, tzn. „informační substrát“ pro orgány činné v trestním řízení. A to nejen z důvodu, že do velké míry vytváří vhodné cíle pro pachatele trestné činnosti, ale také proto, že se jimi mohou samy stávat. Dostatečná a zároveň obět' nepoškozující pozornost orgánů činných v trestním řízení, popř. různých asistenčních organizací, ať již státního či nestátního charakteru, resp. přinejmenším vhodně sdělovaná nabídka pomoci a asistence, bude mít bezpochyby pozitivní vliv na vývoj kriminality i obecného stavu společnosti. To samozřejmě neznamená automatickou povinnost pro všechny obory příbuzné kriminalistice, kriminologii a trestnímu právu, aby se otázkou etiky a citlivého přístupu k obětem samy zabývaly, ale měly by tyto faktory zohledňovat a to jak při aplikaci, tak při formulování vlastních teorií a přístupu. Navíc komplexní přístup k obětem odpovídá naplnění ústavních kautel a proklamovaných zásad o demokratickém právním státu nepoměrně lépe.

Otázka vhodného nastavení systému, odškodnění obětí a míře poskytnutí dalších služeb, terapeutických, informačních i jiných, je otázkou, kterou tato práce nemá za cíl zodpovědět, rozsah takového výzkumu by musel být mnohonásobně větší. Její součástí je nicméně dále uvedený výzkum, který se k určitým aspektům této problematiky vyjadřuje.

4.1. Zaměření výzkumu, záměr a hypotéza

Cílem tohoto výzkumu bylo pomoci zodpovědět na otázku, zda a nakolik je prokazatelný vztah minulé viktimizace subjektu a pozdějšího páchání deliktů, primárně trestněprávní povahy. Doplnujícími otázkou bylo zohlednění charakteru trestných činů, které se objevily v průběhu viktimogeneze a kriminogeneze a otázka, zda orgány sociální péče věnovaly všem rizikovým případům pozornost či nikoli.

Jako cílová skupina pro provedení výzkumu byli zvoleni mladiství, kteří byli umístěni do Diagnostického ústavu pro mládež v Praze na ulici Lublaňská v období mezi měsíci lednem a červnem roku 2011. Zkoumaným subjektům bylo 15 až 19 let, přičemž šlo ve všech případech o chlapce¹³⁴. Všechny tyto subjekty se vlivem svého jednání, či jednání svých rodičů, popř. jiných za nich odpovědných osob, ocitly v kategorii nepřizpůsobivých osob a do zařízení se dostávají na základě rozhodnutí soudu, podle ust. § 176 a následujících OSŘ ve spojení s relevantními ustanoveními zák. č. 109/2002 Sb., nebo žádosti rodičů.

Místo a okruh zkoumaných subjektů byly zvoleny zejména z toho důvodu, že poskytují dostatečnou fluktuaci subjektů, u kterých lze předpokládat vztah ke zkoumané problematice, tzn. existenci validních zkušeností, které by bylo možno zkoumat a mimo to také určité povědomí o systému, a tedy i znalosti nezbytné k tomu, aby byli schopni otázky zodpovědět. Vedlejším důvodem byla i ochota ke spolupráci ze strany zařízení. Nedostatkem je faktická absence srovnávací skupiny, neboť pravděpodobnost, že se subjekt dostane do zařízení bez předešlé viktimizace v jakékoli formě není příliš vysoká (bez ohledu na způsob odpovědi získané při výzkumu).

Jako forma výzkumu byl zvolen dotazník, otázky prošly několika změnami formulace a jejich konečná varianta byla vytvořena ve spolupráci se sociální pracovníci ústavu.

Hypotézou bylo, že drtivá většina subjektů byla v minulosti obětí viktimizace, včetně viktimizace trestnými činy, byť ne každý z nich si to uvědomuje a bude to ochoten i jen anonymně přiznat. Ze skupiny minulých obětí trestných činů se pak bude rekrutovat

¹³⁴ Viz dále např. http://web.dius.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=49&Itemid=54

absolutní většina pozdějších pachatelů. Častějšími pachateli budou osoby, které se staly oběťmi trestných činů v mladším věku, okolo šesti let. To se odrazí i v závažnosti, kdy v této nejrizikovější skupině bude většina z pachatelů deliktů spojených s trestnými činy proti životu a zdraví a deliktů sexuální povahy. Později viktimizovaní pachatelé budou tíhnout spíše k majetkové kriminalitě. Drogové delikty budou rovnoměrně zastoupeny ve všech kategoriích. Míra sledovanosti skupin orgány sociální péče, tj. zejména pracovníky sociálních odborů městských úřadů a probační a mediační službou byla předpokládána v mírné většině případů.

4.2. Vyhodnocení výzkumu

Výzkum byl proveden u 74 respondentů. Věková skupina odpovídala předpokladu, tzn. mezi 15 a 18 rokem věku. Všichni respondenti byli chlapci, kteří se dostali do diagnostického ústavu ve smyslu zák. č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy, v období od ledna do června roku 2011, v kteréžto době výzkum probíhal, přičemž samotné dotazníky byly vyplněny respondenty ve spolupráci se sociální pracovníci ústavu při převzetí mladistvého do ústavní výchovy.

K tomu, že se stali oběťmi trestných činů, se přihlásilo 35 % respondentů. Tento počet byl podstatně nižší, než byl předpoklad. Lze to vykládat jednak tak, že viktimizace trestnou činností je v této skupině podstatně nižší oproti očekávání, popř. čísla reflektují jednak obavu respondentů odpovídat pravdivě (např. ve snaze vydávat své prostředí za bezproblémové a dosáhnout brzkého propuštění z ústavní péče), nebo v neposlední řadě také znamenají, že protiprávní delikty, kterých se mohly třetí osoby proti respondentům dopustit, zůstaly bez trestního postihu. Tato práce se přiklání k názoru, že důvodem takto nízkého procenta viktimizovaných respondentů byla varianta třetí (tedy vysoká míra latence kriminality v tomto prostředí), v některých případech pravděpodobně spojená s druhou (tj. neochotou pravdivě vypovídat o těchto skutečnostech).

Nejvíce respondentů se poprvé stalo oběťmi trestných činů mezi jedenáctým a třináctým rokem věku, bylo to celých 42 % z těch, kteří na předchozí otázku odpovědělo pozitivně (s pozoruhodnou výchytkou, kdy v dvanáctém roce věku se stal obětí trestného činu pouze 1 respondent). Celkové rozmezí první viktimizace se pohybovalo od šestého do šestnáctého roku věku. Tyto výsledky by odpovídaly určité snížené rozpoznávací schopnosti v nižších věkových skupinách a vlivu zapomínání, mj. z důvodu většího časového odstupu. Je tedy nutno přiznat vliv těchto faktorů na validnost získaných údajů.

Většina respondentů (46 %) vypověděla, že jejich viktimizace trestným činem byla charakteru jednorázového. Počet kladně odpovídajících respondentů byl nepřímou úměrným rostoucímu počtu viktimizací. Opět tedy nezbývá než konstatovat možné vlivy na to, jakým způsobem odpovídají získané údaje skutečnosti.

Nejčastěji jsou trestné činy majetkového charakteru (65 %), jako druhý nejčastější druh trestné činnosti byly udávány trestné činy proti rodině a dětem (42 %). Časté jsou rovněž delikty drogové (35 %), dále bylo zaznamenáno několik případů trestných činů proti svobodě a právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství, delikty sexuálního charakteru a jiné byly výjimkou. V mírné nadpoloviční většině (54 %), byl pachatelem alespoň jednoho z trestných činů proti jednotlivým respondentům rodinný příslušník. Zatím co zastoupení kriminality je velmi pravděpodobně opět ve výše uvedeném duchu zkreslené, údaj o rodinných příslušnících je vypovídající přinejmenším v tom smyslu, že tyto případy skutečně nejsou výjimkou a samo rodinné prostředí osoby, označené společností za sociálně nepřizpůsobivou, je vysoce pravděpodobně narušené, čemuž je pochopitelně třeba přizpůsobit přístup k ní, zvolit vhodné prostředky nápravy, sankce atd.

Přes 98 % respondentů odpovědělo, že jejich rodina byla navštěvována buď sociálními pracovníky, nebo kurátorem pro mládež. Pokrytí této části populace sociálními službami je tedy velmi dobré. Hodnotit výsledky však není možné při absenci údajů o celkovém počtu klientů sociálních služeb a úspěšnosti odrážející se v počtu těch, kteří se pak stávají „klienty“ systému trestního, opakovanými pachateli přestupků, atd.

Počet zkoumaných subjektů, kteří se přihlásili ke spáchání alespoň jednoho trestného činu dosáhl 65 %. Nejčastěji se respondenti přihlásili ke spáchání prvního skutku ve věku 11 a 12 let (celkem 52 %). Celkově se věk prvopachatelů pohyboval mezi 11 a 16 lety, přičemž počet osob, které se staly prvopachateli v „hraničním“ věku, byl podstatně nižší, než u osob pohybujících se z hlediska věkové skupiny mezi nimi.

Z hlediska druhu kriminality měla očekávaně největší zastoupení kriminalita majetková dosahující 96 %. Násilná kriminalita tvořila cca 33 % a skutky proti svobodě etc. byly přiznány v cca 25 % případů. Sexuální delikty a delikty proti rodině a dětem byly výjimkami, široce zastoupená kategorie „jiných“ druhů (71 %) byla zřejmě tvořena zejména delikty drogovými (tento názor vyplývá z konzultace se sociální pracovníci diagnostického ústavu).

Vzhledem k minimálnímu zastoupení pachatelů sexuálních trestných činů, resp. činů jinak trestných, je obtížné hodnotit ve smyslu dříve vznesené hypotézy o páchání závažnější

kriminality dříve a v nižším věku viktimizovanými pachateli, nicméně, v jednom případě šlo o pachatele, který odpověděl, že obětí trestného činu se stal poprvé ve věku osmi let, přičemž označil, že toto jednání spadalo do kategorií trestných činů proti majetku, rodině a dětem, a trestných činů násilných, tzn. hypotéze by odpovídal, druhý případ se jí ovšem zcela vymyká, tento respondent se za oběť trestného činu neoznačil. Obdobně neprůkazná se jeví tato hypotéza v případě kriminality násilné.

Jako validní se však staví údaj o trestné součinnosti formou spolupachatelství, byť nemusí nutně odpovídat trestněprávní terminologii (tzn. pod tuto kategorii je v rámci výzkumu nutno subsumovat i účastenství formou organizace pomoci etc., které je v daném případě s nejvyšší pravděpodobností pod rozlišovací schopnost respondentů), kde kladně ve smyslu páčání trestných činů se „spolupachatelem“ odpověděly dvě třetiny respondentů, přičemž přes 69 % respondentů, tzn. 49 % z celkového počtu pachatelů, označilo za „spolupachatele“ osobu „kamaráda“ či „známého“ a 31 % rodinného příslušníka. Podle informace od sociální pracovnice diagnostického ústavu odpovídají tyto údaje dlouhodobým zkušenostem s umístěnými osobami.

Pokud bychom tedy akceptovali výsledky výzkumu, není viktimizace trestným činem mezi respondenty, mladistvými chlapci, vykonávajícími ústavní výchovu v diagnostickém ústavu pravidlem, ale ani výjimkou. Většina z těchto se stala obětí jednorázově, vyšší počty viktimizací jsou méně časté. Obvyklým věkem pro první případ této viktimizace je 11 až 13 let a viktimizace trestným činem je obvykle záležitostí jednorázovou. Z hlediska druhu kriminality neměl ze zkoumaných žádný přesvědčivou většinu, nicméně nejčastější je kriminalita s majetkovým aspektem. Ve více než polovině případů je pachatelem rodinný příslušník. Riziková skupina se jeví dobře pokryta pozorností sociálních služeb, nicméně jejich efektivitu není možné tímto výzkumem hodnotit. Páčání trestných činů, resp. činů jinak trestných je v této skupině osob časté, nikoli však samozřejmé. Většina subjektů se dopouští prvopachatelství ve věku, který odpovídá druhému stupni základní školy. Typickým druhem kriminality jsou trestné činy proti majetku, méně častá je kriminalita násilná a velké procento zřejmě tvoří trestné činy spojené s drogami. Charakteristické je i páčání trestné činnosti v nějaké formě součinnosti, nejčastěji v okruhu sociální skupiny „kamarádů“, obvyklá je i součinnost v rámci rodiny. Základní premisa, tzn. že k pozdějšímu páčání trestné činnosti budou tíhnout spíše bývalé oběti, zůstala z důvodu nedostatečné procentuální prokazatelnosti (31 % pachatelů)

neprokázána.

4.3. Kritické zhodnocení

Získané výsledky výzkumu nelze hodnotit jako zcela validní, a to z více důvodů.

Zvolená forma dotazníku není zcela optimální, což se odrazilo i v konečném způsobu provedení výzkumu, který probíhal formou rozhovoru, s doplňujícím vysvětlením jednotlivých dotazů, přičemž dotazník byl vyplňován osobou rozhovor vedoucí. Formulace otázek taktéž nebyla optimální, při opakování by bylo vhodné opustit byť i jen pokus o částečně právní terminologii a případnou subsumpci jednotlivých výsledků pod příslušná ustanovení provádět mimo fázi přímého získávání údajů od respondentů. Taktéž by bylo vhodné zaměřit výzkum jednak úžeji, jednak rezignovat do určité míry na viktimizaci trestnými činy, neboť tím dochází velmi pravděpodobně k vyřazení těch deliktů, u kterých nebyl dosud vysloven soudní výrok o vině, popř. které nebyly dosud odhaleny. Vhodné by bylo i vybrat určitou srovnávací skupinu osob mimo zařízení, která by umožnila kritické zhodnocení významnosti výsledků ve vztahu k populaci většinové.

Ovšem nebylo by zřejmě správné rezignovat tím na realizovaný výzkum jako celek s tím, že validitu postrádá zcela. Upozorňuje či potvrzuje určité fenomény, jako je například vliv rodiny a skutečnost, že v případě zkoumaných subjektů tato není reálně schopna ve vztahu k nim plnit svou výchovnou funkci, či skutečnost, že orgány sociální péče si nedokáží současnými metodami s řadou osob poradit, pokud tyto zůstávají v „závadném“ prostředí. Validní je pravděpodobně i údaj o rizikovosti zkoumaných subjektů coby pachatelů v období od dvanácti do patnácti let a potřeba se na práci s touto věkovou skupinou zaměřit. Bylo by vhodné prověřit, nakolik se z této skupiny rekrutují dlouhodobí recidivisté, a na jaké druhy trestné činnosti se specializují.

Obdobných otázek však existuje celá řada, a jejich sledování je bezpochyby nesmírně komplikované mj. i vývojem, ovšem zaměření tohoto typu výzkumů v rozumné míře na zařízení sloužící k nápravě problémových osob, ať již jde o věznice, diagnostické ústavy etc., je metodou, která se z dlouhodobého hlediska jeví jako nutná, v případě, že má být dosaženo nějaké pozitivní změny v tendenci vývoje.

Závěr

Lze tedy uzavřít, že kriminalistické učení o oběti trestného činu, jinak také kriminalistická viktimologie, je forenzní vědou a jako praktická aplikace původně kriminologické disciplíny má výrazně interdisciplinární charakter. Jakkoli se její předmět může jevit jako relativně úzký v porovnání s některými obory příbuznými, vzhledem i právě k jejímu praktickému využití, a tedy potřebě řešení každodenních, konkrétních situací, je její skutečná materie překvapivě rozsáhlou.

Stejně jako se tyto příbuzné obory, ať již jde o soudní psychologii, obecnou viktimologii, coby původ této disciplíny, a další, promítají v tomto oboru, tak i kriminalistická viktimologie, či její určité aspekty, lze vysledovat do nejrůznějších oblastí zabývajících se kriminalitou, trestnými činy a jejich oběťmi, přinejmenším ve formě reflexe praktických zkušeností, kriminalistickou viktimologií zachycených.

Nebude tedy jistě chybou konstatovat, že hlavními významy tohoto oboru je nejen praktické užití při samotném vyšetřování trestných činů, ale i poskytování dostatečné zpětné vazby a validních dat pro obory příbuzné.

S přihlédnutím k jejímu mládí se jedná o disciplínu stále se rozvíjející a je těžké předvídat, jakým směrem se bude vyvíjet dále, a jak výrazná bude z dlouhodobého pohledu její role v systému forezních věd. Jako určitý problém se může jevit proklamované distancování od morálních a etických ohledů, jakkoli je pochopitelné, praktické a můžeme říci, že ve viktimologické oblasti tradiční. V současné době je totiž akcentován charakter a vztah k obětem jako určitý dluh společnosti, s vědomím dluhu za selhání, kterým viktimizace oběti trestným činem při určitém úhlu pohledu vsutku je. Tato skutečnost nutně ovlivňuje i způsob a charakter viktimologické práce, a tak, bez ohledu na jakákoli prohlášení, se i takovými otázkami musí osoba obor zkoumající či praktikující zabývat.

Ať již je tedy budoucnost kriminalistické viktimologie jakákoli, aktuálně její význam stoupá a pro plnění funkcí a povinností demokratického právního státu, je orientace na oběti nutnou podmínkou plnění funkcí trestní a restorativní justice.

Díky této práci, i výzkumu, či možná spíše pokusu o výzkum, který je její součástí, jsem měl příležitost si uvědomit, jak málo toho přes svůj zájem o tento obor vím, a jak významná je potřeba komplexního pohledu na problematiku kriminality, stejně jako všech ostatních oblastí, které jsou předmětem lidského zájmu.

Viktimologická průprava, a to jak v oblasti viktimologie kriminalistické, tak v jejím širším pojetí, musí být i nadále součástí odborné přípravy každého kriminalisty a měla by být ve středu zájmů i dalších orgánů a osob, které s oběťmi, zejména oběťmi trestných činů přicházejí do styku, aby bylo možno co nejvíce odstranit riziko sekundární a terciální viktimizace při zachování možnosti získat od obětí co nejvíce informací a i v jejich zájmu maximálně urychlit a usnadnit vyjasnění daných skutků.

Pevně věřím, že je tato práce způsobilá i třetím osobám poskytnout na tuto problematiku určitý náhled, či alespoň nabídnout určité směry, kterými se mohou při svém bádání v této oblasti vydat.

Criminalistic study of crime victims

Resumé

This master's thesis deals with the field of forensic study of crime victims, also known as forensic victimology. The aim of this text is to draw attention to issues of this field and to discuss crucial topics based on their practicality, incidence or tendency to be incorrectly interpreted. That includes, among others, the relationship of forensic victimology to related disciplines, especially general victimology as its foundation, their development, utility of victimological knowledge and methods in criminalist practice, status of victims in the process of crime reporting, as carriers of forensic trails, the phenomenon of victim pretending from the perspective of practice and its contrast with the media image etc.

It also aims to emphasize the need for sensitive, but unemotional approach to the victims, which makes it possible to perceive them with sufficient respect; this means to see them not only as a piece of evidence, but as persons in a very complicated and difficult situation when inappropriate and/or insensitive approach may lead to a number of negative consequences, in particular, but not limited to, supporting the victim mentality and increasing the victim's risk of repeated victimization in the future. It is however also necessary to maintain proper efficiency of the relevant authority processes and to deal with the ever present risk that the victim is only pretending his/her victimization, whatever their motivation.

The theses also contains short research carried out on a group of persons in the care of a diagnostic institute for the young; persons, who are identified by the system as socially inadaptable, their affliction by victimization, crimes which they perpetrate, participation of the family on these facts, and additional questions related to this issue, because this group is significant both in terms of victimity and criminality, and it is centerpiece for recruitment of future perpetrators and victims, significantly burdensome judicial system *largo sensu*.

Resumé

Magisterská diplomová práce se zabývá otázkou kriminalistického učení o obětech trestných činů, to jest oborem, který se nazývá kriminalistickou viktimologií. Cílem práce je upozornit na otázky této problematiky, a diskutovat nad tématy toho oboru, která jsou podstatná, ať již z důvodu praktičnosti, častosti výskytu, nebo pro to, že jsou chybně vykládána. Jde mimo jiné o vztah kriminalistické viktimologie k příbuzným oborům, zvláště viktimologie obecné, jakožto jejího doktrinálního základu, jejich vývoj, otázky využitelnosti viktimologických poznatků a institutů v kriminalistické praxi, postavení oběti jako ohlašovatele trestných činů, nositele stop, fenomén fingování postavení oběti z pohledu praxe a jejího kontrastu s mediálním obrazem etc.

Jejím cílem je také zdůraznit nutnost citlivého, avšak strážlivého přístupu k oběti, který umožňuje vnímat oběť s dostatečným respektem k ní, to znamená nejen jako důkazní materiál, ale člověka, který se nachází ve velmi komplikovaném a obtížném postavení, přičemž nevhodný a necitlivý přístup k němu může spolupůsobit řadu negativních důsledků, zejména, nikoli však výlučně, zafixování mentality oběti a její vystavení riziku opakované viktimizace v budoucnu. Vedle tohoto respektu je ovšem také nutné zachovat náležitou efektivitu postupu odpovědných orgánů a vyrovnat se s vždy přítomným rizikem, že oběť svou viktimizaci pouze předstírá, ať již tak činí za jakýmkoli cílem.

Součástí práce je dále krátký výzkum realizovaný na osobách nacházejících se v péči diagnostického ústavu pro mladistvé, tedy osobách, které jsou systémem označeny za sociálně nepřizpůsobivé, jejich postižení viktimizací, kriminalitu, jejímiž jsou původci, podíl rodiny na těchto skutečnostech a další doplňující otázky s touto problematikou související, neboť právě tato skupina je nikoli nevýznamnou jak z hlediska viktimity, tak kriminality, a z jejího středu se rekrutují budoucí pachatelé a oběti, významně zatěžující justiční systém largo sensu.

Klíčová slova:

Kriminalistika, Viktimologie, Oběť,

Key words:

Criminalistics, Victimology, Victim,

Použitá literatura

Knižní zdroje:

- BURGESS, A. W., REGEHR, CH., ROBERTS, A.; Victimology: theories and applications; Sudbury; Jones and Bartlett Publishers 2010
- ČÍRTKOVÁ, L.; Forezní psychologie; Plzeň; Aleš Čeněk 2004
- ČÍRTKOVÁ, L.; Policejní psychologie; 3.vydání; Praha; Portál 2000
- DIGNAN, J.; Understanding Victims and Restorative Justice; Maidenhead; Open University Press 2004
- DRAPKIN, I., VIANO, E.; Victimology: New Focus; Lexington; Lexington Books; 1974
- GÖPPINGER, H.; Kriminologie; München; C.H. Beck Verlagshuchhaltung; 1980
- KIEFL, W., LAMNEK, S.; Soziologie des Opfers. Theorie, Methoden und Empirie der Viktimologie; Munich; UTB – Wilhelm Fink Verlag; 1986
- MARTÍNKOVÁ, M., a kol.; Špatné zacházení s osobami pokročilého věku – se zvláštním zřetelem k domácímu násilí; Praha; IKSP 2009
- MATSAKIS, A.; I Can't Get Over It: A Handbook for Trauma Survivors; California; New Harbinger Publications Inc.; 1992
- MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J.; Kriminalistika; 2. přepracované a doplněné vydání; Praha; C.H.Beck; 2004
- NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J., a kol.; Kriminologie; Praha; ASPI Publishing; 2004
- OTGAAR, H. P.; Children's memory: Treasure or treachery of the mind; Maastricht; Universitaire pers Maastricht 2009
- PROTIVÍNSKÝ, M.; Kriminalistická stopa; Acta Universitatis Carolinae Iuridica Monographia XXIII; Praha; Univerzita Karlova; 1976
- PORADA, V. a kol.; Kriminalistika; Brno; CERM; 2001
- SCHNEIDER, H. S.; Viktimologie: Wissenschaft vom Verbrechensopfer; Tübingen; Verlag J. C. B. Mohr; 1975
- ŠTÁBLOVÁ, R.; Kriminologie: Studijní texty; Praha; VŠRR 2008
- TANG, S.; The Social Evolutinary Psychology of Fear (and Trust): Or why is international cooperation difficult?; Shanghai; SIRPA 2010
- TOŠOVSKÝ, M., SKALNÍK, O., HRINKO, M., JASOVSKÁ, D.; Čtení o community policing; Praha; Otevřená společnost o.p.s.; 2010
- TURVEY, B. E., PETHERIC, W.; Forensic Victimology: Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Context; Burlington; Academic Press; 2009
- VÁGNEROVÁ, M.; Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří; Praha; Portál; 2000
- VIANO, E.; 21st century sociology: A reference Handbook; Victimology; Thousand Oaks; Sage publications; 2007
- VON HENTIG, H.; The Criminal and his Victim; New Haven; Yale University Press; 1948
- VYMĚTAL, Š., VITOUŠOVÁ, P., ČÍRTKOVÁ, L., KLOUBEK, M.; Novináři a oběti trestných činů; Praha; MVČR 2008
- WALKLATE, S.; Understanding criminology: Current theoretical debates; 3. vydání; Maidenhead; Open University Press 2007
- WOLHUNTER, L., OLLEY, N., DENHAM, D.; Victimology: Victimisation and Victims' Rights; Oxon; Routledge-Cavendish 2009

K problematice obětí trestných činů; Praha; BKB; 1995

Časopisecké zdroje:

Court Review; Williamsburg; National Centre for State Courts
Diagnóza v ošetřovatelství; Praha; Promediamotion
International review of criminology; Bicester; A B Academic Publishers
Journal of Research in Crime and Delinquency; Londýn; Sage publications
Journal of Tokiwa University Mito; Kiyo
Kriminalistika: časopis pro kriminalistickou teorii a praxi; Praha; Magnet-Press
Psychiatrie pro Praxi; Olomouc; Solen
Psychologie dnes; Praha; Portál
Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht; Postfach; Stämpfli Verlag AG
The Lancet; Cambridge; Elsevier B.V
Trestní právo; Praha; nakladatelství Orac s.r.o.

Internetové zdroje:

CHOCKALINGAM, K.; Measures for Crime Victims in the Indian Criminal system: Resource material series No. 81; Tokyo. Fuchu; UNAFEI;
www.unafei.or.jp/english/pages/No81.pdf; 2010
DUSSICH, J. P. J.; Victimology – Past, Present and Future; Resource material series No. 70; Tokyo; Fuchu UNAFEI;
http://www.unafei.or.jp/english/pdf/PDF_rms/no70/p116-129.pdf; 2006
HACKNEY, S.; Covering Crime and it's Victim; Criminal Justice Journalist;
http://www.justicejournalism.org/crimeguide/chapter05/chapter05_pg04.html
HOŘÁK, J.; Agresivní a provokující oběť trestného činu; MVČR;
<http://www.mvcr.cz/soubor/horak-provokujici-obet-pdf-561155.aspx>; 2010
KLIMEŠ, J.: Paměť dětí na traumatické zážitky:
http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/beslan_memory.htm 2004
KRISTKOVÁ, V., LANGHASOVÁ, H., MATIAŠKO, M.; Legislativní ochrana obětí trestných činů před druhotnou viktimizací a práva obětí na soukromí během trestního řízení. Právní analýza a návrhy systémových změn;
http://www.llp.cz/_files/file/Analyza1_viktimizace_soukromi_Liga_lidskych_prav.pdf; 2007
Encyclopædia Britannica; Encyclopædia Britannica Online;
<http://www.britannica.com>; 2011
MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M.; O významu poznávání obětí trestné činnosti; MVČR <http://www.mvcr.cz/soubor/maresova-obeti-pdf.aspx>; 2009
MOLNÁROVÁ, M.; Násilí v blízkém okolí - domácí násilí; epravo.cz;
<http://www.epravo.cz/top/clanky/obcanske-pravo/nasili-v-blizkem-socialnim-okoli-domaci-nasili-15761.html>; 2002
POLMOVÁ, O.; Právo oběti trestné činnosti na citlivé zacházení; iPrávník;
http://www.ipravnik.cz/cz/clanky/pd_4/art_6152/txtexpresion_pr%C3%A1vn%C3%ADch/pravo-obeti-trestne-cinnosti-na-citlive-zachazeni.aspx; 2009
PROTIVÍNSKÝ, M.; Kriminologie v Evropě a ve světě; MVČR;
www.mvcr.cz/soubor/protivinsky-kriminologie-ve-svete-pdf.aspx; 2010
SVATOŠOVÁ, H.; DNA databáze: ohrožení nejintimnějšího soukromí; Iuridicum Remedium; <http://www.slidilove.cz/content/dna-databaze-ohrozeni-nejintimnejsiho-soukromi>; 2010
TURVEY, B. E.; Forensic Victimology Text: Victim Study too Political; Investigative and Legal Outcomes Compromised; Forensic Victimology;

<http://forensicvictimology.blogspot.com/2008/10/new-forensic-victimology-text-victim.html>; 2008

VAN DIJK, J. J. M.; Introducing Victimology; Universiteit van Tilburg; <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=77963;1997>

VANTUCH, P.; Národní databáze DNA a odběr biologického materiálu obviněným; ipravnik.cz; http://www.ipravnik.cz/cz/clanky/trestni-pravo/pd_1/art_3732/detail.aspx; 2004

WYNNE, T.; An Investigation into the Fear of Crime: Is there a Link between the Fear of Crime and the Likelihood of Victimization?; The Internet Journal of Criminology; <http://www.internetjournalofcriminology.com/Wynne%20-%20Fear%20of%20Crime.pdf>; 2008

The Impact of Victimization; Canadian Resource Centre for Victims of Crime: <http://www.crcvc.ca/docs/victimization.pdf>

Judikatura a další rozhodnutí:

usnesení Krajského soudu v Plzni ze dne 29. 10. 1997, sp. zn. 8 To 419/97
usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 15. 11. 2006, sp. zn. 3 Tdo 1335/2006

usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 29. 3. 2007, sp. zn. 11 Tvo 6/2007

usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 29. 3. 2007, sp. zn. 11 Tvo 6/2007

nález Ústavního soudu ze dne 1. 4. 2004, sp. zn. IV. ÚS 433/02

nález Ústavního soudu ze dne 1. 10. 2002, sp. zn. II. ÚS 317/01

usnesení Ústavního soudu ze dne 19.06.2008, sp. zn. I.ÚS 2779/07

závěrečné stanovisko veřejného ochránce práv sp. zn. 5299/2008/VOP/PPO, ze dne 17.8.2010

Právní databáze:

CODEXIS ACADEMIA; ATLAS consulting spol. s r. o.

Pohlaví

Muž

Žena

Byli jste někdy obětí trestného činu?

Ano

Ne

Pokud ano, v jakém věku poprvé? (vypište číslem)

Kolikrát celkem? (vypište číslem alespoň odhad)

O jaký typ (jaké typy) trestného činu (trestných činů) šlo?

Násilné (proti životu a zdraví)

Majetkové a hospodářské

Sexuální (proti lidské
důstojnosti v sexuální oblasti)

Proti rodině a dětem

Proti svobodě (a právu na
ochranu osobnosti, soukromí a
listovního tajemství)

Drogové

Jiné

Byl pachatelem alespoň jednoho z těchto trestných činů rodinný příslušník?

Ano

Ne

Navštěvovala vaši rodinu v době vašeho dětství pracovnice orgánu sociální péče?

Ano

Ne

Byli jste někdy pachatelem trestného činu?

Ano

Ne

V jakém věku poprvé? (vypište číslem)

O jaký typ (jaké typy) trestného činu (trestných činů) šlo?

Násilné (proti životu a zdraví)

Majetkové a hospodářské

Sexuální (proti lidské
důstojnosti v sexuální oblasti)

Proti rodině a dětem

Proti svobodě (a právu na
ochranu osobnosti, soukromí a
listovního tajemství)

Jiné

Jiné